Evropsko-islamski kulturni dijalog

The West and the muslim World

Zapad i Muslimanski svijet

الغرب والعالم الإسلامي

Izvještaj

Jedno muslimansko gledište

A Muslim Position

Evropsko-islamski kulturni dijalog

ZAPAD I MUSLIMANSKI SVIJET

Jedno muslimansko gledište

Izvještaj

Prijevod s engleskog
Aid Smajić

Sarajevo, 2008.

Naslov
Zapad i muslimanski svijet: Jedno muslimansko gledište

Naslov engleskog izvornika
The West and the Muslim World: A Muslim Position

Izdavač
Institut für Auslandsbeziehungen e.V., Stuttgart (ifa), 2004.
www.ifa.de

BOSANSKO-HERCEGOVAČKO IZDANJE
Sarajevo, Centar za napredne studije i
Goethe-Institut Bosne i Hercegovine, 2008

Napomena
Prijevod na bosanski jezik objavljen je sa ljubaznom dozvolom Instituta za vanjske odnose, Stuttgart. Goethe-Institut Bosne i Hercegovine (www.goethe.de/BiH) i Centar za napredne studije (www.cns.ba) nužno ne dijeli stavove autora izvještaja.

Sadržaj

Alois Graf von Waldburg -Zeil
Predsjednik Instituta za međunarodne kulturne odnose

Uvod

Već nekoliko godina dijalog sa muslimanskim svijetom predstavlja sastavni dio njemačke vanjske kulturne i obrazovne politike. Promoviranje dijaloga zbog toga je i obaveza i misija Instituta za međunarodne kulturne odnose. Tokom posljednje decenije Institut je dao značajan doprinos u tom pogledu, a posebno učešćem u njemačko-arapskim medijskim dijalozima, organizovanjem centralnoazijskih konferencija za novinare i stručnjake, te priređivanjem izložbi njemačke umjetnosti.

Nakon 11. septembra 2001. godine ukazala se potreba za redefiniranjem osnova ovog dijaloga. Zbog toga je u oktobru 2002. godine Institut uputio poziv intelektualcima, piscima, novinarima i predstavnicima nevladinih organizacija iz islamskog svijeta i Njemačke za učešće na konferenciji u zamku Neuhardenberg.

Kao prvi korak, konferencija je preporučila da se odredi grupa intelektualaca iz muslimanskih zemalja koja bi izložila svoje stavove o ključnim problemima kojima su izloženi odnosi sa Zapadom i na taj način izvrši procjenu trenutnog stanja stvari. Rezultate njihovog rada objavljujemo u ovom izdanju. Mišljenja sam da novi dijalog može biti iniciran samo ukoliko se svi njegovi učesnici tretiraju kao jednaki, te ako je Zapad spreman uvažiti ovu procjenu i razmišljati dalekosežno i kontstruktivno o kritikama koje ovaj izvještaj upućuje i preporukama koje on daje.

Skup u Neuhardenbergu otkrio je da proces dijaloga među kulturama zahtijeva jedan širok proces učenja koji prelazi granice diplomatskih rasprava i drugih sličnih ritualnih razgovora. Nadam se da će pored ovog izvještaja Institut dati doprinos unapređenju ovog uzbudljivog i izazovnog pristupa kroz buduće zajedničke aktivnosti. Nadam se da će viđenje dijaloga na kojem počiva forum Instituta pod nazivom *"Dijalog i međusobno razumijevanje"* pomoći da različite kulture naše planete uspješno žive zajedno u uvjetima koji su manje određeni krizama!

Dr. Jochen Hippler, Univerzitet u Duisburgu-Essen
Barbara Kuhnert, Institut za međunarodne kulturne odnose

Predgovor

Odnosi između muslimanskog svijeta i zapadnih zemalja su u krizi. Trenutno su stavovi o “drugoj strani” na obje strane pod uticajem predrasuda, ratova i terorizma, iako su u prošlosti postojali periodi plodonosne međusobne razmjene. Napadi 11. septembra i ratovi u Afganistanu i Iraku imaju tako emocionalno jak uticaj da privlače gotovu svu pažnju javnosti. Bilo bi previše šematizirano ili uistinu nerazumno pokušati postojeću razliku između kultura i religija izvući iz nekog prirodnog, *a priori* datog animoziteta na obje strane. U svakom slučaju, ne bi trebalo previdjeti činjenicu da se ispod nivoa saradnje između zapadnih vlada i većine njihovih sagovornika u muslimanskim zemljama nalaze odnosi između dvije strane koje karakteriziraju sukob i nepovjerenje. Izvor ovih problema je trostruk: postojanje različitih interesa, aktuelne politike, te kulturološki i psihološki faktori.

U pokušaju da se prevaziđe novonastala kriza u odnosima između Zapada i muslimanskog svijeta očigledno je da je izuzetno teško kratkoročno ili srednjoročno međusobno usaglasiti razlike u interesima i politikama različitih vlada uključenih u ovaj proces. Iz tog razloga posljednja decenija je zabilježila napore da se potakne “dijalog kultura” u kojem su učestvovali svi akteri civilnog društva, kulture i politike kako bi barem ublažili trenutnu političko-psihološku situaciju i pomogli smanjivanju međusobnih predrasuda. Na mikronivou takvi pokušaji su često davali dobre rezultate, ali nisu primjetno uticali na makrokontekst konfrontacije. Barem djelomično to je tako zato što se izvori sukoba ne mogu isključivo ili primarno tražiti na psihološkom nivou, nego u stvarnim političkim i povijesnim iskustvima. Tako se krvavi teroristički napadi ili rat u Iraku naprimjer ne mogu jednostavno neutralizirati dijalogom. Ono što je ovdje uočljivo jeste da stvarne prilike za dijalog u suštini nisu u potpunosti iskorištene i da su napori da se unaprijedi intelektualna, kulturna, religijska i politička razmjena često bezvoljni i nedovoljni. Nije svaki u suštini smislen “dijaloški događaj” dovodio do stvarnog dijaloga, do spremnosti da se sasluša druga strana i pronađe zajednička osnova za razumijevanje. Nerijetko ovakvi događaji postaju susreti koji služe kao alibi za suštinsku stvar, dobivajući formu ritualnih ispovijedanja dobre volje, propagande vlastitih stajališta i vještačke razmjene učtivosti. Takvi napori, bez sumnje, rijetko su nanosili neku štetu, ali je malo vjerovatno da su bili od velike koristi. Kao što je poznato,

obje strane bile su spremne učestvovati u zajedničkim seminarima i susretima, prisustvovati skupovima, dati doprinos publikacijama, ali su svi prečesto izbjegavali bilo kakav stvarni otvoreni dijalog. Zbog toga posebno ne iznenađuje što se ovakva vrsta "dijaloga" trenutno svugdje dočekuje sa dosadom ili cinizmom.

S obzirom na složene i često konfrontirajuće odnose između zapadnih i muslimanskih društava, i unatoč do danas različitim iskustvima kada je u pitanju uspjeh takvih pokušaja, dijalog s ciljem unapređenja i poboljšanja međusobnog razumijevanja ne treba napustiti nego ga, naprotiv, treba dodatno osnažiti. To dalje poteže pitanje najboljeg mogućeg pristupa koji će učiniti takav dijalog efikasnim i plodonosnim. Takav oblik interakcije je uistinu moguć, međutim on zahtijeva od svih strana da pokažu veću otvorenost i ulože veće napore. Konceptualno govoreći, treba uzeti u razmatranje sljedeće aspekte:

- Mora se prihvatiti da "zapadno-muslimanski dijalog" ne može suštinski biti dijalog, odnosno doslovna razmjena stavova između dvije strane, nego on mora na obje strane integrirati veliki broj međusobno suprotstavljenih aktera i stajališta kako bi uopće imao smisla. U suprotnom bilo kakvo reduciranje na bilo kojoj strani ne bi uspjelo odati priznanje složenoj stvarnosti zapadnih i muslimanskih društava i sve bi prelahko dovelo do ritualizacije dijaloga i shematiziranih diskusija. Ukoliko zaista ne prihvatimo pluralitet naše i one druge strane, onda bi se razmjena između kultura i društava završila prije nego bi uopće i počela znajući da u intelektualnoj i političkoj "luđačkoj košulji" lažnog političkog i intelektualnog bipolariteta "dijalog" obično završava u slijepoj ulici.
- Razmjena s ciljem boljeg međusobnog razumijevanja isto tako ne može uspjeti ukoliko bude inicirana u znaku propovijedanja a sa namjerom da se druga strana konvertira ili da joj se održi predavanje. Ono što je potrebno jeste kultura diskusije zasnovana na slušanju, a ne na nekoj vrsti automatskog odobravanja mišljenja druge strane. Mora postojati spremnost da se mišljenje druge strane uzme u obzir i ozbiljno razmotri. Gotovo svuda oko nas prisutan je trend otvorenog ili prikrivenog držanja tipa "ja najbolje znam", odnosno držanja koje često uvažava mišljenje druge strane samo ako se ono (u pozitivnom ili negativnom smislu) uklapa u njegovo već postojeće viđenje svijeta. Pa ipak, jedan od preduslova za bilo kakav dijalog je spremnost da se angažovano razmišlja o nepoznatim hipotezama čak i kad ih smatramo čudnim, sumnjivim ili pogrešnim.
- Dijalog je moguć samo ako se obje strane okane prije svega upiranja prsta jednih u druge i pretpostavljanja da je ispravnost njihovog načina razmišljanja i reagiranja sama po sebi očigledna. Svi oni koji nisu spremni kao dio interkulturalnog dijaloga zauzeti kritički stav prema sebi, vlastitom identitetu, vlastitim mentalnim blokadama, svojim interesima i postupcima, propuštaju veliku priliku. Drugim riječima, dijalog također mora predmetom debate učiniti naše vlastite načine razmišljanja i intelektualne pretpostavke.
- Ovo međutim ne bi trebalo razumjeti tako da se argumenti ponuđeni od druge strane moraju jednostavno prihvatiti nekritički i bez pažljive procjene, kao ni da se neprijatne i grozne činjenice jednostavno guraju pod tepih "kulturnih razlika". Samopromišljanje i kritika predstavljaju centralne komponente bilo kojeg dijaloga; ono što se traži jeste da se pokušaju pronaći zajednički standardi koji ne odgovaraju isključivo vlastitim predrasudama i kulturnoj tradiciji bila ona zapadna ili muslimanska. Bez kritičkog stava prema drugim učesnicima u diskusiji i bez spremnosti da zabilježite njihove primjedbe i

kritike i o njima razmislite, nedostajala bi ključna komponenta bilo koje razmjene koja za cilj ima promoviranje međusobnog razumijevanja. Dijalog zahtijeva respektiranje a ne oprezno ulizivanje.

- Ključni problem dijaloga je pronaći primjeren način suočavanja sa emocionalnim aspektima zapadno-muslimanskih odnosa. Nerijetko se ljudi u zapadnim zemljama osjećaju ugroženim od strane muslimana ili bilo kojeg oblika kulture pod snažnim utjecajem islama iako sve činjenice potvrđuju ogromnu političku, ekonomsku i vojnu superiornost Zapada. Uzavrele rasprave o hidžabu (marami) ili strah od "kulturnog potuđivanja" (*cultural foreignization*) su simptomi, dok su spektakularni teroristički napadi jedan od uzroka. Zauzvrat, mnogi (sekularni ili religiozni) muslimani mogu isticati decenijama ili stoljećima duga iskustva tlačenja i ponižavanja od strane zemalja Zapada - a posebno u kontekstu sukoba u Palestini – što je ostavilo duboke psihološke ožiljke u njihovim društvima. U oba slučaja rezultat su emocionalne prepreke koje otežavaju međusobno slušanje. Takvo emocionaliziranje može biti kontraproduktivno, može izazvati predrasude i klišee, i može donijeti iskrivljenu percepciju stvarnosti. Ipak, ono nastaje na elementima stvarnosti ili iskustava čak i ako su ona jednostrano interpretirana. U ovom momentu dijalog zahtijeva da se strahovi, rezerviranosti, iracionalna shvatanja i emocionalne blokade u odnosu na drugu stranu ne uzimaju odmah kao razlog za povlačenje iz diskusija. Umjesto toga, oni treba da postanu predmetom diskusija. U ambijentu naelektrisanom terorizmom i ratom bilo bi previše kao preduvjet bilo kakvog dijaloga tražiti da se druga strana (ali ne neophodno i vlastita strana) ponaša smireno, uravnoteženo i potpuno objektivno. Emocionaliziranje često proizlazi iz stvarnih iskustava, koja ne nestaju jednostavno usljed apeliranja na objektivno držanje. Zarad određenih vlastitih emocija, obje strane moraju (na)učiti bolje tolerirati osjećanja druge strane bez obzira koliko "jednostrana" ona bila i tražiti razloge i racionalna objašnjenja za vlastite i tuđe emocionaliziranje. Suvišno je kazati da cilj nije prihvatiti ili čak opravdati sve postupke, jednostrane stavove i tvrdnje druge strane, nego na prvom mjestu prepoznati vlastito emocionaliziranje i kritički ga preispitati, ne prihvatajući jednostavno iste sa druge strane kao "prirodne datosti" nego kao rezultat historijskih procesa, dopuštajući time fokusiranje na njihovu "razumljivu" komponentu.
- Konačno, interkulturalni dijalog ne smije pogrešno razumjeti vlastite domete: on mora razumjeti svoje granice i okolnosti, te to uzeti u obzir. Dijalog može samo preuzeti jednu (općepriznato važnu) pomoćnu funkciju i ne može sam riješiti krizu zapadno-muslimanskih odnosa. Ovo potonje na koncu rezultat je djelovanja prije svega političkih, ekonomskih i vojnih faktora – a ovi su samo osnaženi ili oslabljeni kulturnim i religijskim aspektima. Iz tog razloga, interkulturalni dijalog se ne smije ograničiti na domen kulture ili religije ako želi da ne bude stavljen ustranu i da ne izgubi svoju važnost. Da bi imao ikakve šanse uopće, dijalog mora istinski uzeti u obzir politiku i odnose moći obje strane i o njima također diskutirati.

Preporučili bismo čitaocima da ovaj izvještaj o stanju zapadno-muslimanskih odnosa pokušaju razumjeti u svjetlu gornjih napomena. Institut za međunarodne kulturne odnose u Štutgartu je 2002. godine inicirao dijaloški projekat, čija namjera je bila pokušati izbjeći neke slabosti ranijih inicijativa. Osnovna pretpostavka je bila da na početku zapadna, evropska, njemačka strana

treba jednostavno slušati kako nezavisni muslimanski intelektualci vide probleme između Zapada i muslimanskog svijeta, slušati šta to oni imaju da nam kažu. Ako stvarni dijalog podrazumijeva da obje strane slušaju jedna drugu, onda se čini sasvim razložnim da to počnemo raditi upravo mi sami.

Tako je Institut za međunarodne kulturne odnose zamolio grupu od šest intelektualaca iz zemalja koje su pod snažnim utjecajem islama da u pismenoj formi predoče svoju procjenu stanja i problema zapadno-muslimanskih odnosa kako bi sačinili izvještaj. Ovu grupu autora čine Salwa Bakr, pisac sa sjedištem u Kairu (Egipat); prof. Basem Ezbidi sa Univerziteta En-Nedžah u Neblusu (Palestinske Teritorije); prof. Hannan Kassab Hassan sa Univerziteta u Damasku (Sirijska Arapska Republika); prof. Fikret Karčić sa Univerziteta u Sarajevu (Bosna i Hercegovina); novinar Mazhar Zaidi iz Lahorea (Pakistan, trenutno angažiran u BBC-u u Londonu); i Dato' Jawhar Hassan, direktor Instituta za strateške i međunarodne studije u Kuala Lumpuru (Malezija). Nakon toga ova grupa autora sama je odlučila koji su to problemi, ključne teme i zaključci koje treba da uključe u svoj izvještaj. Izvještaj je objavljen na engleskom, arapskom i njemačkom jeziku. On se primarno obraća zapadnoj, evropskoj i njemačkoj javnosti, ali je isto tako predviđeno da bude pristupačan i drugim zainteresiranim čitaocima (i zato je data i njegova verzija na arapskom).

Nadamo se da će ga dočekati mnogi iskreni, kritični i ozbiljni čitaoci zainteresirani za dijalog.

Izvještaj je urađen u periodu od jeseni 2002. do ljeta 2003. godine.

Salwa Bakr (Kairo, Egipat)
Prof. dr. Basem Ezbidi (Nablus, Palestinske Teritorije)
Prof. dr. Hanan Kassab-Hassan (Damask, Sirija)
Prof. dr. Fikret Karčić (Sarajevo, Bosna i Hercegovina)
Mazhar Zaidi (Lahore, Pakistan, trenutno u Londonu)
Dato' Jawhar Hassan (Kuala Lumpur, Malezija)

Uvod

Ovaj izvještaj se pojavljuje u vrijeme kada se događa još jedna serija tragičnih epizoda u historiji odnosa između muslimanskog svijeta i Zapada. Napadi 11. septembra ne samo da su traumatizirali SAD, nego su i označili početak jedne nove ere. Nakon napada uslijedila je kampanja protiv međunarodnog terorizma, napad na Afganistan, rat i okupiranje Iraka, te američke prijetnje Siriji i Iranu. Iako ništa od spomenutog nisu službeno izveli niti "islam" niti "Zapad" kao takvi, nego pojedini akteri iz muslimanskog odnosno zapadnog svijeta, oni su zajedno doprinijeli produbljivanju već postojećih razlika između dvije strane. Trenutna nestabilna situacija dramatično ukazuje na presudnu neophodnost da i muslimanska i zapadna društva razumiju probleme koji ih razdvajaju i faktore koji dovode do uzajamnog nerazumijevanja, tenzija i sukoba.

Ovo izdanje razlikuje se od ostalih po tome što daje muslimansko viđenje glavnih problema koji bitno utiču na odnose između muslimanskog svijeta i Zapada. Ono sadrži rad šest intelektualaca i naučnih radnika; tri sa Srednjeg istoka, jednog iz Evrope, jednog iz Južne Azije i jednog iz Jugoistočne Azije. Autori dolaze iz različitih povijesnih, kulturnih, etničkih, i lingvističkih sredina i predstavljaju različite discipline. Tokom ovog zajedničkog projekta bili su iznenađeni otkrićem da dijele slične stavove u pogledu nekih od osnovnih problema koji karakteriziraju odnose između muslimanskog svijeta i Zapada, te da imaju slične ideje o mjerama koje treba poduzeti kako bi se ova pitanja uzela u razmatranje i riješila. Jedan od načina da se smanji jaz između dvije strane mogao bi biti u intenziviranju međusobne interakcije i dijaloga. Ovdje bi trebalo istaći da u modernom muslimanskom svijetu, karakterističnom po svojoj kulturnoj, etničkoj i ideološkoj raznolikosti, ne postoji puna saglasnost u pogledu karaktera i intenziteta pitanja tretiranih u ovom izvještaju.

Fer i uravnotežena komunikacija i interakcija između dvije strane može osnažiti i unaprijediti onu vrstu razumijevanja koja promovira mir i saradnju. Međutim, da bi takav dijalog ostvario planirane ciljeve, on od samog početka mora biti zasnovan na pretpostavci da se ni od jedne strane ne zahtijeva da promijeni svoje mišljenje ili ponašanje. Umjesto toga, tim se specifičnim načinima promišljanja i reagiranja mora dopustiti da ostanu korisne i legitimne osobine i u očima one druge strane. Pitanje onda neće biti ko je bolji ili superiorniji, nego ko priznaje i opravdava drugoga u njegovoj borbi za izražavanje i javno ispoljavanje svoga identiteta a ko ne. To će dalje omogućiti bogaćenje i unapređenje određenih razmišljanja i ponašanja. Niti jedna strana neće morati ostaviti po strani svoja vjerovanja, nego ih mora izraziti u ovom dijalogu u

nadi da će ona stranama u dijalogu međusobno otkriti njihovu stvarnu prirodu i da će one u međuvremenu moći prevazići međusobne razlike. Pod takvim uvjetima dijalog bi vjerovatno mogao promijeniti negativne percepcije i stereotipe, a animozitet i neprijateljstvo zamijeniti razumijevanjem i saradnjom. Ozbiljan dijalog i interakcija ne samo da omogućavaju da se sadašnje i buduće tenzije i sukobi prevazilaze na miroljubiv način, nego oni također pospješuju stabilnost i razvoj. Na taj način oni potiču stvaranje ambijenta u kojem su dobra javna uprava (očitovana u demokratiji) i poštivanje ljudskih prava više ostvarivi. Ovaj izvještaj je naš pokušaj da stimulišemo jedan takav smislen dijalog.

Autori ovih radova bi željeli izraziti svoju zahvalnost Institutu za međunarodne kulturne odnose u Štutgartu za koncipiranje ovog značajnog projekta i za pomoć bez koje njegova realizacija ne bi bila moguća. Posebno bi htjeli zahvaliti dr. Jochenu Hippleru sa Univerziteta u Duisburg-Essenu u Njemačkoj na njegovoj neprocjenjivoj podršci.

Prvo poglavlje

Pojašnjenje konteksta

Opće napomene o odnosu između muslimanskog svijeta i Zapada

U proteklih pet decenija seminari, kongresi i politička istraživanja su se uglavnom fokusirala na antagonizam između Istoka i Zapada ili na konflikt Sjever-Jug. Međutim, čak i prije 11. septembra 2001. godine pojavilo se još jedno shvatanje osnovnih političkih i kulturnih suprotnosti, a to je suprostavljanje muslimanskog svijeta Zapadu, odnosno teorija o "sukobu civilizacija". Pozadina ovog sukoba zasnovanog na religijskim i kulturnim kriterijima ne samo da je komplikovana nego je i problematična. Korištenje dvosmislene terminologije je jedan od razloga za to.

Prije svega, upoređivanje muslimanskog i zapadnog svijeta kao dva oprečna i suprotstavljena pola stvara jedno dualno tumačenje ovog odnosa koje potiskuje nijanse ili izuzetke. Ono u suštini zanemaruje unutarnju heterogenost na obje strane, ignoriše osnovnu činjenicu da "kulture" i društva nisu nepromjenjivi i trajni entiteti, nego da su oni u stanju neprekidne promjene. Ono ne uzima u obzir sveprisutno šarenilo odnosno neprekidno preklapanje i miješanje kultura.

Šta je to Zapad? Da li bi to trebalo da bude teritorij nastanjen čistim Evropljanima koji pripadaju zajedničkoj kršćanskoj tradiciji nasuprot etnički i religijski drugačijeg muslimanskog svijeta? Pošto su zemlje Zapada trenutno dom za milione muslimanskih emigranata iz Azije i Afrike, od kojih mnogi imaju evropsko državljanstvo, ova podjela gubi svoju preciznost. Mnogi od ovih emigranata su se i sami asimilirali u zapadni način života i postali dio njega. Pored toga, muslimanski emigranti su također imali uticaj na zapadna društva. Njihova tradicija, umjetnost i kuhinja su postepeno postali kulturološki element svakodnevnog života u Evropi i Americi. Također ne bismo trebali zaboraviti muslimanski utjecaj na zapadnu kulturu u prijašnjim vremenima: nauka, medicina, filozofija u Evropi ne bi bile ono što su danas bez stoljećima dugih arapskih poticaja. Čak je i grčka filozofija – simbol "zapadne kulture" – u Evropu došla preko djela muslimanskih učenjaka. Šta je to Zapad za nas? Je li on kršćanstvo? Je li on sekularizam ili ateizam? Je li on simbol moći ili ekonomske efikasnosti? Predstavljaju li njega prosvjetiteljstvo, ljudska prava, ili fašizam, rasizam i holokaust – ili sve to zajedno? Je li on definiran umjetnošću i kulturom, konzumerizmom ili tehnologijom? Zapad ne postoji kao entitet. To je jedan nejasan pojam pun kontradiktornosti.

Isto tako mi ne možemo govoriti o čistom i jasno omeđenom muslimanskom društvu koje je pošteđeno bilo kakvog uticaja iz zapadne kulture i civilizacije. Savremene komunikacije su

zapadni utjecaj donijele čak i u konzervativna muslimanska društva kao što je Saudijska Arabija. I ne bismo trebali zaboraviti da je i muslimanski svijet heterogen i obilježen svojim internim suprotnostima koliko i Zapad.

Da li postoji jasna linija koja odvaja industrijalizirani zapadni svijet od muslimanskih zemalja u razvoju? Ustvari, kada mediji uporeďuju Zapad sa muslimanskim svijetom, ono što se pojavljuje u glavi u pogledu ovih posljednjih obično jeste slika zaostalosti, vjerskog fanatizma, represije i manjka sloboda i ljudskih prava, posebno za žene. Javna slika postaje čak i gora kada se tome doda pevezivanje islama i terorizma. Na Zapadu se muslimani sve više predstavljaju kao barbari, čime se zanemaruje važna uloga koju je njihova civilizacija imala u razvoju čovječanstva.

Iako u nekim stvarima zapadna percepcija može sadržavati aspekte istine, ona je još uvijek jedna nepravedna generalizacija. Kada se ta percepcija stalno naglašava i svakodnevno plasira u medijima ili od strane političkih predstavnika ili konzervativnih intelektualaca, ona prerasta u stereotipe i predrasude. Oni zauzvrat podstiču rasizam i neprijateljska osjećanja prema svim onim koji pripadaju muslimanskom svijetu bez ikakve razlike između onih koji namjerno usvajaju takav nasilan pristup i onih koji trpe njegove posljedice na lokalnom nivou.

Jasno definiran muslimanski svijet ne postoji. Pokušaji da se on definira vodi nejasnim generalizacijama, zanemarujući tako raznolikost, kontradiktornosti i unutarnje sukobe. Pozivi da se uspostavi “muslimanska država” kao ona nekada nisu dobacili dalje od Organizacije islamske konferencije. Odatle, ne možemo govoriti o postojanju monolitne snage koja se zove “muslimanski svijet”, koji bi se mogao smatrati opasnošću koja prijeti mnogo moćnijem Zapadu.

On također nije geografski definiran entitet, nego jedna vrsta labavog saveza sličnog drugim grupacijama nastalim među nesvrstanim zemljama ili zemljama Trećeg svijeta. Mogli bismo čak tvrditi da je veza nacionalizma jača i češća u muslimanskom svijetu od veze religije.

Ovaj bi se detalj mogao istaći u slučaju zemalja poput Iraka i Irana. Obje su muslimanske zemlje, međutim obje imaju vlastite nacionalne interese i čak su vodile dugi i krvavi rat. Drugi primjer bi mogao biti Iran. Iran se priklonio Indiji u sukobu oko Kašmira a ne Pakistanu koji je također muslimanska zemlja. Mnogi primjeri pokazuju da političke veze i ideologije mogu pretegnuti u odnosu na zajedničku vjersku tradiciju.

Tačno je da izgleda da su odnosi između muslimana i Zapada na stazi sukoba, kao što to nasilje i ratovi u posljednjih nekoliko godina, čini se, potvrđuju. Međutim, politička i ekonomska situacija je mnogo složenija. Jaki trgovački odnosi između zemalja muslimanskog svijeta i Evrope i Sjedinjenih Američkih Država opstaju. Čak ni poznate konzervativne muslimanske zemlje sa vjerskim zakonom na snazi poput Saudijske Arabije ne vide ništa loše u ulaganju svoga novca na Zapadu, saradnji sa zapadnim zemljama i čak pozivanju američkih vojnika. To pokazuje da zapadno-muslimanski odnosi nisu primarno određeni religijom ili ideologijom, nego vlastitim interesom.

Trenutni sukob

Vidljivo neprijateljstvo Zapada prema muslimanskim zemljama nije rezultat njihove vjerske orijentacije. Razlozi za odbijanje ulaska Turske u Evropsku Uniju su ekonomski, uključujući

problem imigracije kao i neslaganje njenih zakona sa demokratskim kriterijima Evrope. Samo u veoma maloj mjeri je religija Turske, odnosno islam relevantan faktor. Čak i Sjedinjene Američke Države, koje su čini se antagonistički nastrojene prema muslimanima, ustvari mijenjaju svoju politiku prema drugim državama, etničkim grupama i vjerama u skladu sa svojim strateškim interesima. Naprimjer, Sjedinjene Američke Države su vojno intervenirale u korist bosanskih muslimana protiv Srba kršćana, a kada su objavile rat protiv Afganistana, to nije bilo zbog islama ili muslimana, nego zbog geopolitičkih razloga i u ime borbe protiv terorizma. Prethodno su Sjedinjene Američke Države čak pomagale afganistanske "mudžahedine" i njihov džihad protiv Sovjetskog Saveza. Irak također u tom kontekstu nije izuzetak, zato što su mu Sjedinjene Američke Države više puta prijetile a nedavno ga i napale bez obzira na njegovo sekularno uređenje, i to ne zbog njegove muslimanske većine već iz političkih razloga.

Jedan element ovog sukoba između muslimanskog i zapadnog svijeta nastaje na dihotomiji mentaliteta fanatika i prosvijećenih na obje strane. Ovaj sukob otvorenosti i netolerantnosti nije ograničen samo na muslimanski svijet nego postoji unutar većine religija. Netolerantnost koju predstavljaju fundamentalistički muslimanski pokreti paralelno prati veoma sličan fanatizam među fundamentalističkim crkvama u Sjedinjenim Američkim Državama ili jevrejskim ekstremistima unutar i izvan Izraela. Mi danas možemo vidjeti kako dogmatske religijske pozicije utječu na međunarodne odnose. Također možemo primijetiti kako one potiču mržnju među vjerama i narodima unutar jedne zemlje, a na više globalnom nivou i među različitim narodima u svijetu. Takva zlobna osjećanja ne mogu se lahko obuzdati s obzirom da ona predstavljaju jednu formu apsolutnog odbacivanja "drugog", posmatranog kao neprijatelja kojeg treba eliminirati. To je najozbiljniji problem, koji dijele i muslimanska i zapadna društva.

Značajna pitanja

Odnosi između muslimanskog svijeta i Zapada suštinski su povezani sa značajnim političkim pitanjima, koja primarno uključuju:

- Palestinsko pitanje i stavove koje je Zapad zauzeo prema arapsko-izraelskom sukobu;
- Rat i okupaciju Iraka od strane američkih i britanskih trupa;
- Potencijaln opasne scenarije o kojima raspravljaju američki službenici, a koji uključuje planove za dodatne radikalne promjene u regionu, uključujući prijetnje Siriji i Iranu;
- Druge različite probleme koji pogađaju muslimanska područja, kao što su unutarnja borba za reformu u Iranu, situacija na Balkanu (pitanje Kosova i albansko-makedonskog sukoba), Čečenija, Kašmir, Afganistan, muslimani u Kini i konačno pokušaji Turske i muslimanskih zemalja na Balkanu da uđu u Evropsku Uniju.

Da bi se muslimansko-zapadni odnosi realno razumjeli, neophodno je istaći razlike među velikim zapadnim silama. Mi moramo praviti razliku između Sjedinjenih Američkih Država i zemalja Evropske Unije i priznati razlike unutar Evrope, kao što su razlike između onih zemalja koje naglašavaju bliske veze sa američkom politikom i koje slijede Amerikom predvođen napad na Irak i onih poznatih pod imenom "stara Evropa", koje su se protivile slijeđenju strategije Vašingtona. Deklarirane vanjske politike Francuske, Njemačke i Belgije protivile su se Amerikom

predvođenom ratu protiv Iraka i insistirale su na ključnoj ulozi Ujedinjenih naroda. Te politike bile su u sukobu sa ekstremnim pozicijama koje je Evropa trebalo da zauzme po želji Amerike. Glavni politički konflikt u pogledu iračkog rata nije ostojao između muslimanskih zemalja i Zapada nego između samih zapadnih zemalja.

Međunarodni balans između različitih sila i blokova moći poremećen je od vremena kolapsa Sovjetskog saveza i mnogi u muslimanskom svijetu (i u zapadnom također) smatraju politiku trenutne američke administracije unilateralnom, provokativnom, kontradiktornom i nepravednom. Što se tiče uloge Evrope, ona bi ponovo trebalo da pokuša uspostaviti neku vrstu međunarodnog balansa. Ono što je potrebno ustvari jeste samopouzdanje da se donesu konstruktivne političke odluke u ključnim područjima koja utječu na zapadno-muslimanske odnose, a koje bi izlazile izvan okvira pukog suprotstavljanja američkoj dominaciji.

Kako prekinuti začarani krug?

Čini se da smo ušli u začarani krug uzajamnog nasilja, koji se ne može prekinuti sve dok ne dođe do fundamentalnih promjena u vanjskoj politici Zapada. Hitno su potrebni ozbiljni pokušaji da se obnovi međunarodno pravo, koje je Amerika ignorisala i ozbiljno narušila tokom rata u Iraku. Međunarodno pravo bi trebalo biti ključni organizacijski princip za međudržavne odnose. Ova promjena u politici trebalo bi da bude zasnovana na revitalizaciji uloge Ujedinjenih naroda kao i njenih organizacija.

Te bi promjene mogle obezbijediti početnu tačku za reforme na Srednjem istoku i u muslimanskim zemljama općenito, a koje bi na duže staze trebalo da pomognu razvijanje kulture nenasilja. Iako bi takva transformacija mogla biti spora i teško ostvariva, ona bi predstavljala stvarni zaokret. Međutim, uspjeh jedne takve transformacije ovisi prvo o smanjenju tenzija u problematičnim regionima kroz reduciranje domaće represije. Neophodno je osigurati više demokratije i slobode za ove ljude koji su zbog internih razloga dugo trpjeli ugnjetavanje i zanemarivanje, kao što je potrebno da se proširi prostor za međukulturnu saradnju.

Na političkom nivou, organizacijama i institucijama civilnog društva bi trebalo dati značajniju ulogu. Takve institucije bi mogle služiti kao "čuvari" koji nadziru rad vlasti i njihove političke odluke. One bi također mogle ojačati pokušaje mlađih generacija da politički i ekonomski razviju svoja društva i tako pomognu rješavanje svojih problema. Jačanje učešća i odgovornosti građana i civilnog društva moglo bi također ispuniti ideološki vakum (pre)ostao iza pada ili delegitimizacije tradicionalnih političkih sistema koji su doveli do pojave fanatizma.

Pored toga, intelektualci, novinari, učitelji i akteri procesa donošenja odluka i na Zapadu i u muslimanskim zemljama treba da streme jačanju međusobnog razumijevanja i osjećaja zajedničkog ljudskog nasljeđa. Oni bi mogli pomoći u širenju i produbljivanju zajedničkih vrijednosti tolerancije, prihvatanja međusobnih razlika i poštivanja individualiteta svake civilizacije, svake vjere i svake kulture. Oni bi također trebalo da naglašavaju potrebu za dijalogom i slobodnim izražavanjem putem organiziranja susreta mladih ljudi i intelektualaca te uspostavljanjem institucionaliziranih centara za dijalog kako bi se uklonile predrasude i stereotipi na obje strane.

Treba da budemo svjesni da su događaji od 11. septembra 2001. i ratovi u Iraku i Afganistanu povećali tenzije između muslimanskog i zapadnog svijeta. Unapređenje međusobnog

razumijevanja postalo je mnogo teže, a nasilje je izgleda postalo prihvaćeniji način suočavanja jednih s drugima.

Pored toga, ovi užasni događaji su nas natjerali da ponovno izvršimo procjenu naših odnosa s nekim sektorima naših vlastitih društava.

Danas smo svjedoci pojavljivanja krajnje krutih i regresivnih stavova u muslimanskom svijetu prema drugim religijama i civilizacijama. U tom kontekstu posebno su značajne mnogobrojne izjave i publikacije vjerskih vođa. Nedavne međunarodne konferencije o pitanju dijaloga među religijama i kulturama mogle bi u konačnici dovesti do boljeg razumijevanja. U tom kontekstu specifično stajalište pape u pogledu rata protiv Iraka i pozitivne reakcije koje je ono imalo u arapskom svijetu moraju ostati zabilježene kao primjer pozitivnog trenda.

Možemo se nadati da je jedan od pozitivnih sporednih efekata 11. septembra i to što je on zbog svoje šokantne i izuzetno emotivne osobenosti doveo do ponovnog promišljanja i revizije naših vrijednosti i koncepata kao i do potvrđivanja značaja uloge koju ove vrijednosti imaju na političkom polju. To bi trebalo oživjeti ulogu kulture kao jednog značajnog faktora koji ima utjecaj na međunarodnu politiku nakon što je u tom smislu ona duže vrijeme zaostajala za ekonomijom i strategijom.

Danas smo svjedoci da se u nekoliko zemalja formiraju omladinski pokreti sa velikim interesovanjem za dešavanja u svijetu. Takvi pokreti sve se više trude da kreiraju međunarodno javno mišljenje kako bi utjecali na međunarodne političke odluke. Iskreno se nadamo da ćemo zapamtiti da ta generacija uspije u realizaciji dijaloga i međusobnog razumijevanja među civilizacijama u budućnosti.

Drugo poglavlje

Nasljeđe prošlosti

Sukob kao tradicija

Stoljetnu historiju muslimansko-zapadnih odnosa karakteriziraju vojni sukobi, ali i mirni kontakti, kulturna razmjena i obostrana korist. Međutim, čini se da je povijesna svijest mnogih ljudi i u muslimanskom i u zapadnom svijetu (a posebno u Evropi) uglavnom oblikovana pod utjecajem perioda sukoba.

Za muslimane je povijesno pamćenje krstaških ratova teško izbrisivo. Krstaški ratovi koje je otpočeo papa Urban II 1095. imali su religijski definisan cilj da se osvoje Jerusalem i druga sveta područja, koje su u ono vrijeme kontrolirali muslimani. Nakon osvajanja Jerusalema od strane križara u julu 1099. godine uslijedio je pokolj muslimanskog stanovništa. Kasnija kršćanska vladavina nad Svetom zemljom sve do 1245. ostavila je duboke ožiljke na odnose između ove dvije vjerske grupe kao i na povijesno pamćenje muslimana.

Sve kasnije sekularne ili vjerske prijetnje sa Zapada bile su promatrane u svjetlu "krstaških ratova". Među muslimanima je termin *es-salibijjeh* (krstaški rat) prerastao u riječ sa najnegativnijim konotacijama. Franci, odnosno ime najmoćnije evropske zajednice u vrijeme krstaških ratova postalo je opći termin za Evropljane u mnogim muslimanskim jezicima i takvim ostalo sve do modernog perioda.

Takva predodžba krstaških ratova bila je dodatno potkrijepljena kasnijom upotrebom terminologije krstaških ratova od strane evropskih ratnih komandanata, političara i novinara tokom kolonijalnih osvajanja muslimanskih zemalja. Španska "rekonkvista", koja je rezultirala uništenjem muslimanske i jevrejske kulture u Španiji nakon 1492. godine, bila je predstavljena religijskim terminima kao krstaški rat. Španski i portugalski kraljevi su nastavili krstaške ratove protiv muslimana u Sjevernoj Africi tokom 16. i 17. stoljeća. Osvajanjem lokalnih muslimanskih država u jugoistočnoj Aziji duh krstaških ratova također je donešen i u ovo područje, rezultirajući trajno negativnom (iako ne neophodno danas neprijateljskom) predodžbom o kršćanima i kršćanstvu među malajskim muslimanima. Indonežani su gajili slična osjećanja prema Holanđanima nakon njihove okupacije Jave i Sumatre 1667. godine.

Nastavak krstaških ratova

Ugnjetavano muslimansko stanovništvo je i dalja kolonijalna osvajanja muslimanskih zemalja doživljavalo kao nastavak krstaških ratova, iako su kolonijalizatori primarno bili vođeni ekonomskim i političkim motivima. Lokalni muslimani su Britance, koji su postepeno ostvarili kontrolu nad Indijom u 18. i 19. stoljeću, identificirali kao "farangi", što je urdu termin za "Franke". Rusko osvajanje regiona oko Crnog mora i Kavkaza u isto vrijeme službeno je opravdavano kao krčenje puta do Istanbula sa željom da se ponovo oživi pravoslavna Bizantijska imperija. Vođen poviješću grčki kralj Konstantin u pokušaju da okupira zapadnu Anadoliju 1922. godine odlučio je da se iskrca na istom onom mjestu na kojem se iskrcao kralj Ričard (Lavljeg srca) tokom trećeg krstaškog rata 1190. god.

Britanska okupacija Palestine nakon poraza Osmanlija u Prvom svjetskom ratu također je potakla negativnu percepciju Zapada na Srednjem istoku. Izvještaji britanskog komandanta generala Allenbija u kojima se tokom ulaska u Jerusalem poziva na krstaške ratove evocirali su loša sjećanja. Tokom Prvog svjetskog rata arapskim zemljama obećana je nacionalna sloboda ukoliko pomognu poraz Osmanskog carstva. Međutim, umjesto slobode našli su se pod drugom vrstom dominacije istih onih evropskih sila kojima su pomagali tokom rata, odnosno Velike Britanije i Francuske. Imali su snažan osjećaj izdaje i prevare. Zloglasnim Sajks-Pikotovim (Sykes-Picot) sporazumom iz 1916. te su sile već bile podijelile region u skladu sa vlastitim interesima.

Ironično je da je Republika Turska bila jedina nezavisna zemlja na Srednjem istoku poslije Prvog svjetskog rata. Uspjeh Turske bio je rezultat njene transformacije iz islamskog carstva u modernu nacionalnu državu. Stvaranje države Izrael 1948. godine nakon Drugog svjetskog rata samo je pojačalo osjećanje ogorčenosti među Arapima. Zemlja na kojoj su stoljećima živjeli uzeta je od njih putem Balforove deklaracije, koja je ispravno opisana kao "obećanje jednog naroda da će drugom narodu dati zemlju trećeg naroda".

Osjećanje ogorčenosti raslo je među Arapima zbog poraza u ratovima oko Palestine i zbog potčinjavanja drugih muslimanskih naroda. Za mnoge muslimane jedina ispravna paradigma za razumijevanje i objašnjenje svega ovoga bilo je da se vrate u prošlost, u vrijeme krstaških ratova. Odatle nije predstavljalo nikakvo iznenađenje to što su tokom Zaljevskog rata 1991. i tokom Zapadom predvođene ofanzive protiv basističkog režima u Iraku neki arapski mediji bombardovanje Iraka opisivali kao "krstaški rat".

Rat u Bosni u periodu od 1992. do 1995. bio je čin agresije Srbije i Crne Gore protiv međunarodno priznate Republike Bosne i Hercegovine. Pored toga, to je bio pokušaj da se uništi njena multietnička struktura putem genocida nad bosanskim muslimanima i drugim nesrpskim stanovništom. Utjecajni srpski i grčki mediji su ovaj rat prikazivali kao "krstaški rat" da bi se eliminisala posljednja značajna muslimanska zajednica u jugoistočnoj Evropi, što je bila percepcija koju su dijelili i sami bosanski muslimani. Molitve podrške za bosanske muslimane mogle su se čuti u džamijama diljem muslimanskog svijeta. Čak su i neki sekularni muslimanski autori u svojim pisanjima koristili naslove poput "Bosna: posljednji krstaški rat" (Akbar S. Ahmad u *The Arab Review*, London 1993).

Nešto skorija nesretna upotreba termina "krstaški rat" od strane američkog predsjednika George W. Busha kako bi označio antiterorističku kampanju nakon napada na Ameriku 11. septembra imala je isti efekat. Čak iako je predsjednik Bush kasnije naglašavao da ova

antiteroristička kampanja nije rat protiv islama, zaključeno je da on od riječi “krstaški rat” “nije mogao izabrati riječ koja bi snažnije antagonizirala njegove potencijalne muslimanske saveznike od ove” (prema britanskoj novinarki i piscu Karen Armstrong).

Slika “zelene opasnosti”

Slično tome, prije gotovo hiljadu godina – od vremena arapsko-muslimanskog iskrcavanja na Iberijsko poluostrvo 711. do osmanskog poraza pod Bečom 1683. – muslimani su u Evropi posmatrani kao oličenje neprijatelja. Zbog toga se franački kralj Charles Martel slavio kao spasitelj Evrope nakon njegove pobjede nad muslimanima Španije u bici kod Tura (Toursa) i Poatjea (Poitiersa) 732. godine. Sjećanje na ovaj događaj je inspirisalo neke antiimigrantske organizacije u Evropi, koje su inače napadale imigrante iz Maroka, da uzmu upravo ime Charlesa Martela. Na taj način one se predstavljaju kao oni koji “spašavaju Evropu” od još jedne invazije sjevernoafričkih muslimana.

Slika “zelene opasnosti” u Evropi se ponovo pojavila sa usponom Osmanske države. Njeno osvajanje Konstantinopola (“drugog Rima”) 1453. i njena invazija na jugo-istočnu i centralnu Evropu u 15., 16. i 17. stoljeću ugrozili su i samo postojanje srednjovjekovne kršćanske Evrope. Za mnoge Evropljane prvi susret sa islamom i njegovim sljedbenicima dogodio se u sjeni osmanskih vojnih zastava, zvukova osmanskih vojnih bubnjeva i marširajućih janjičara. Riječ “Turčin” postala je opći termin za muslimane, prenoseći pri tome zastrašujuću sliku nevjernika koji svoju vjeru šire mačem i koji druge porobljavaju. Strah od Turaka zato je postao duboko usađen u socijalnu psihologiju Evrope, te je svoj izraz našao u folkloru i književnosti.

Druga polovina 20. stoljeća bila je svjedok pristizanja turskih emigranata radnika i njihovih porodica u evropske zemlje, a posebno u Njemačku, te popularnog prizivanja starih slika. Rasprave o prijemu Republike Turske u Evropsku Uniju obično uključuju argument da bi prijem sedamdeset miliona muslimana značio kraj Evropske Unije. Iza ovog stajališta je pretpostavka da je kulturni identitet Evrope zasnovan na grčkoj filozofiji, rimskom pravu i kršćanstvu. Ovakvi stavovi negiraju kako ulogu islama kao velike monoteističke religije koja ima iste temelje kao i judaizam i kršćanstvo tako i ulogu kulturnih i naučnih koncepata muslimana u nastanku moderne Evrope. Ovakav način razmišljanja potkopava bilo kakav vjerodostojan diskurs o multietničkoj Evropi. On radije podržava vjerovanje da iako Turci mogu biti dovoljno dobri da bi bili dio NATO-a, čuvajući pri tome Evropu tokom vremena Hladnog rata i preuzimajući rizik sovjetskog nuklearnog napada, oni zbog svoje muslimanske kulture nisu dovoljno dobri da bi bili dio Evrope, bez obzira što su najevropeizIraniji muslimanski narod.

Prevazilaženje bremena historije

Sve to pokazuje da su sadašnji muslimansko-zapadni odnosi, a posebno odnosi između Evrope i susjednih muslimanskih zemalja, pod utjecajem teškog bremena povijesti. Mišljenja smo da se takva negativna percepcija može popraviti kritičkim pristupom izučavanju i poučavanju povijesti na obje strane. Samokritičnost je prijeko potrebna kako bi se povijest oslobodila mistifikacija i

ideoloških interpretacija. Umjesto toga, povijest treba smatrati izvorom mudrosti za sadašnjost a ne uzrokom sukoba u budućnosti. Politički odnosi između muslimanskog svijeta i Zapada trebalo bi da odražavaju njihove bogate kulturne odnose tokom cijele povijesti. Posebno je važno pri tome istaći povijesni značaj susreta muslimanskih i zapadnih intelektualaca kako za sadašnje tako i za buduće generacije.

Rane generacije muslimana su naprimjer na grčku i rimsku tradiciju gledale sa otvorenošću i divljenjem, i čak su koristile, razvile i unaprijedile mnoge njene elemente koji su predstavljali temelj zapadne civilizacije u različitim oblastima filozofije, etike i nauke. Pošto su muslimanski filozofi Aristotela smatrali "prvim učiteljem" (*el-mu'allim el-evvel*), Farabiju je dat nadimak "drugi učitelj" (*el-mu'allim es-sani*). Rani muslimanski mislioci su Platona smatrali ne samo velikim misliocem nego i filozofom koji je potvrdio istinitost islama. Neki muslimani su čak svojim sinovima davali ime "Aflatun" (Platon). Odatle su otvorenost i interakcija sa Zapadom početno obogatile islamsku civilizaciju, a ona je kasnije ostavila dubok utjecaj na sami Zapad jer je islamska tradicija sačuvala i prenijela antičko znanje, nauku i kulturu.

Gledano iz perspektive kulturne razmjene, važno je zapamtiti da su evropski studenti studirali na muslimanskim univerzitetima u Španiji tokom srednjeg vijeka, a da su muslimanski studenti počeli pohađati nastavu na evropskim univerzitetima polovinom 19. stoljeća. U pogledu stvaranja povijesne svijesti takva će saznanja za buduće generacije biti mnogo važnija od krstaških ratova u Jerusalemu ili osmanske opsade Beča.

Treće poglavlje

Iskrivljene predstave o islamu i muslimanima

Pogrešna shvatanja, stereotipi i klišei u zapadnim medijima, kulturi i politici značajno formiraju trenutnu sliku islama i muslimana na Zapadu. Ova pojava nije ništa novo. Njeni korijeni potiču još iz srednjovjekovnih i kolonijalnih vremena kada su iskrivljene predstave o islamu korištene da se muslimani demoniziraju i opravda osvajanje njihovih zemalja. Karikature i evropska štampa iz 18., 19. i 20. stoljeća ilustriraju ovu pojavu u kontekstu njenog suočavanja sa "istočnim pitanjem". Razvoj savremenih medija dao je širenju iskrivljenih predstava o islamu i muslimanima nove metode i novu snagu.

Osnovni intelektualni resurs za stvaranje, elaboriranje i ponavljanje ovih predstava bio je orijentalizam. One su bile i još uvijek su u jednoj mjeri omiljena tema zapadnih intelektualaca a karakterizira je predstavljanje – da citiramo Edwarda Saida – "čitavog islama kao nečeg što je izvan nama poznatog, bliskog i prihvatljivog svijeta koji nastanjujemo". Ovaj diskurs također uključuje jedan broj generalizacija koje su neprihvatljive u izučavanju drugih kultura, kao što je ona da islam u potpunosti regulira život u muslimanskim društvima i da je zbog toga odgovoran za sve što se u njima događa. Ili ona da je "kuća islama" (*daru 'l-islam*) jedna cjelina a ne pravna fikcija klasičnih muslimanskih pravnika. Pored toga, na vjerske i političke autoritete muslimana uvijek se gledalo kao da su jedno.

Raznoliki pristupi izučavanju muslimanskih društava, diferencijacija između ideala i stvarnosti te konceptualni dinamizam uopće ne postoje u diskursu orijentalizma. Jedan veliki broj zapadnih "stručnjaka za islam" djeluje unutar ovog općeg pristupa, dajući tako iskrivljenim predstavama o islamu i muslimanima intelektualni kredibilitet. Takve predstave također koriste različite strukture moći u zapadnim zemljama s ciljem da one posluže kao sredstvo za opravdanje [zapadne] dominacije nad muslimanskim svijetom. A osnovne elemente orijentalističkog diskursa dalje promoviraju i šire moćni mediji i industrija za zabavu koji kreiraju popularnu kulturu na Zapadu.

Međutim, treba spomenuti da pored orijentalističkog diskursa postoje i drugi uravnoteženiji zapadni metodološki pristupi izučavanju islama. Rezultate ovakvih pristupa, poput kritičkih izdanja i prijevoda nekih islamskih tekstova, zaštite islamskih rukopisa ili objavljivanja referentnih izdanja na evropskim jezicima cijene mnogi muslimanski intelektualci.

Predstavljanje islama kao lažne i neautentične vjere

Srednjovjekovno predstavljanje islama kao lažne vjere, čiji se eho može čuti i krajem 19. stoljeća u "naučnom" stavu Ernesta Renana prema kojem je islam "neoriginalan", može se također naći i u modernim vremenima. "Revizionistička škola" među orijentalistima ovakva shvatanja pokušava prevesti u metodološke principe islamskih studija, kao što su naprimjer i oni da je islam nastao kao heretička tradicija u judeo-kršćanskom miljeu, da islamska objava ne predstavlja originalni izvor, da islamski izvori nisu dovoljno pouzdani za izučavanje islama i tome slično.

Unatoč ovim orijentalističkim nastojanjima, tokom protekle tri decenije ostvaren je značajan napredak na polju međureligijskog dijaloga, koji je okupio muslimane, kršćane i Jevreje. U jednu ruku bio je to također rezultat jednog uravnoteženijeg pristupa izučavanju islama u zapadnoislamskim studijima kao i ekumenističkih trendova u kršćanstvu.

Međutim, nema sumnje da su intenziviranjem nasilja na Bliskom istoku i u drugim dijelovima svijeta, te sa pojavom fundamentalističkih tendencija u kršćanstvu i judaizmu, stara srednjovjekovna razmišljanja doživjela ponovnu obnovu. Ona ne samo da su naišla na dobar prijem kod običnog naroda nego nažalost čak i među eminentnim i utjecajnim propovjednicima. Tako je američki evangelista Franklin Graham nakon 11. septembra izjavio da je "islam jedna veoma zla i pokvarena religija". Drugi izuzetno utjecajni kršćanski TV evangelisti poput Jerryja Falwella i Pata Robertsona također dijele ovo mišljenje.

Veoma je važno da kompetentni pojedinci koji su svjesni kakav utjecaj njihovi stavovi mogu imati na međureligijske odnose pokrenu rasprave o prirodi određene religije. Takve rasprave bi sljedbenicima različitih vjerovanja mogle biti od pomoći u traganju za istinom i identificiranju zajedničkog tla i zajedničkih vrijednosti u različitim religijskim tradicijama.

Na Zapadu su muslimani obično predstavljeni kao neobrazovani, necivilizirani, spriječeni u zadovoljavanju seksualnih potreba, autoritarni, fatalistični, oni koji imaju puno djece ("demografska bomba"), oni koji žene smatraju "mašinama za proizvodnju djece", kao moralno iskvareni i intelektualno inferiorni. Muslimanski svijet se smatra jednim općim "stanjem stalnog haosa i korumpiranosti", ali se uopće ne analiziraju uzroci takvih pojava. Islam se predstavlja kao glavna prepreka modernizaciji, bez obzira na činjenicu da se jedan takav projekat modernizacije koji njene osnove traži upravo u islamu odvija u muslimanskom svijetu tokom zadnjih stopedeset godina.

Među masama uobičajena percepcija muslimana kao nesposobnih da budu moderni može se ilustrirati mnogobrojnim izjavama bosanskih izbjeglica koji su živjeli u evropskim zemljama tokom rata koji je pogodio njihovu zemlju u periodu od 1992. do 1995. godine. Kada je nekoj bosanskoj muslimanki, inače nastavniku evropske klasične muzike, ponuđen azil od jedne zapadnoevropske porodice, domaćin joj je po dolasku dao časove o korištenju usisivača. Domaćin je valjda pretpostavljao da to što je ova žena muslimanka i što dolazi iz ratom razorene zemlje znači da je neobrazovana i neupućena u upotrebu savremenih kućnih pomagala.

Ne nezapadnoj modernosti?

Mišljenje da je biti musliman nekompatabilno sa biti moderan zasnovano je na pogrešnom izjednačavanju "modernosti" sa "Zapadom", kao što je primijetio američki stručnjak za islam

John Obert Voll. Modernost se obično definiše kao faza u svjetskoj povijesti koju karakterizira "jedan relativno specifičan stil života i modalitet socio-političke i kulturne institucionalizacije". Iako je logično pretpostaviti da modernost kao i civilizacija može imati različite forme (npr. zapadna, islamska, hinduistička, itd...), ovaj zaključak je potisnut mišljenjem da je modernost isključivo "zapadna". Kao što je Voll i primijetio, ovo pogrešno izjednačavanje imalo je negativne posljedice na odnose između muslimanskog svijeta i Zapada. Kao prvo, gledano iz te perspektive, islam se smatra samo civilizacijom i kao takav se poredi sa drugim civilizacijama, a posebno sa zapadnom, najmoćnijom civilizacijom našeg vremena. Ono što nedostaje ovoj perspektivi jeste to što je islam prvenstveno religija čija učenja prelaze granice vremena i prostora. Kao drugo, promatranje islama isključivo kao jedne civilizacije dovelo je zagovornike ovog diskursa do uvjerenja da se islam, ako želi preživjeti u našem vremenu, mora modernizirati. Pored toga, projekti modernizacije u muslimanskom svijetu redovno su bili definisani kao projekti pozapadnjačenja, vesternizacije, a prema logici da je biti više zapadnjački orijentiran jednako kao biti moderan. Mogućnost konstruiranja islamske modernosti, na drugoj strani, bila je ili negirana ili minimizirana. Tako su oponenti pogrešno koncipiranih i realiziranih projekata modernizacije u muslimanskom svijetu postali antizapadnjaci.

Šta se može uraditi? Da bi se izbjegle tenzije i sukobi oko pitanja modernizacije, treba napraviti jasnu razliku između modernizacije i vesternizacije. Projekat razvoja islamske modernosti treba i dalje podržavati. Na drugoj strani, neuslovljenu podršku Zapada vladajućoj eliti u muslimanskom svijetu treba preispitati. Ova elita selektivno prihvata površne elemente zapadne modernosti, koji su štetni za islamsku kulturu i tradiciju, zbog čega među muslimanima rastu negativna osjećanja prema Zapadu. Konačno, treba izgraditi novu perspektivu koja islam i Zapad tretira ne kao suparničke i sukobljene civilizacije nego kao međusobne partnere u globalnom kosmopolitskom svijetu.

Od 1980. na zapadnim jezicima urađene su mnoge studije o političkom islamu i fundamentalizmu. U mnogim slučajevima, ove studije stvorile su vjerovanje da je fundamentalizam principijelni aspekt islama danas. U američkim medijima dostupni su mnogi naslovi tipa "umjereni ne postoje" ili "suočavanje sa fundamentalističkim islamom" (*National Interest*, jesen, 1995).

Pod utjecajem ovih studija, koje su zapadna sredstva masovnih komunikacija snažno promovirala, javno mišljenje na Zapadu brzo je prihvatilo islam kao nešto što je suprotno svemu što predstavlja zapadne vrijednosti. Islam se posmatra kao "prijetnja". Ovakav stav zauzeo je i bivši član Nacionalnog vijeća za sigurnost SAD-a Peter Rodman. U 1992. on je pisao: "Pa ipak Zapad se našao izazvanim izvana od strane jedne militantne, atavističke sile koju pokreće mržnja prema cjelokupnoj zapadnoj političkoj misli, a koja se vraća vremenu starih problema sa kršćanstvom" (preuzeto iz Edward Said, *Covering Islam*, Vintage 1997, xvii). Gledano iz takve perspektive, ne može postojati nikakav ozbiljan pokušaj da se pojam "fundamentalizam" definiše u odnosu na islam. Na drugoj strani, fundamentalistički trendovi u drugim religijama (kršćanstvo, judaizam, hinduizam, itd...) redovno se ignoriraju.

Termin "fundamentalizam", inače nastao u Americi u 19. stoljeću da bi opisao antimodernističke kršćane, danas je postao rezervisan gotovo isključivo za muslimane. Pored toga, u kontekstu muslimanskog svijeta fundamentalisti – početno oni koji slijede doslovnu interpretaciju vjerskih tekstova – izjednačeni su sa teroristima, koji se koriste nelegalnim sredstvima da bi ostvarili svoje ciljeve.

Često se sugerira da postoji neka vrsta "neraskidive veze" između islama i nasilja. Ovakva shvatanja se dalje podržavaju nekim terminima kao što je "islamska bomba" i "islamski terorizam", a kojim se mediji obično koriste. Zbog toga, kada se pakistanska nuklearna bomba označi kao "islamska bomba", mnogi muslimani se pitaju zašto ne postoji termin kao što je "jevrejska bomba" da bi se označio izraelski nuklearni potencijal, ili "protestantska bomba" da bi se označio nuklearni potencijal Velike Britanije. Mnogi se također pitaju zašto se teroristički napadi koje izvedu neki muslimani uvijek označavaju pridjevom "muslimanski" ili "islamski", dok se teroristički napadi koje izvedu drugi pojedinci ili grupe ne označavaju pozivanjem na njihovu religiju ili kulturu.

Ovu praksu pisanja o muslimanima i islamu bez valjanih argumenata, odbacujući pri tome racionalno mišljenje i koristeći se nejasnim generalizacijama treba temeljito preispitati. U univerzitetske predmete iz islamskih studija, religijskih studija, književnosti, komunikacija i tome slično treba također uključiti analizu pogrešnih predstava o muslimanskom svijetu. Zapadne novinare isto tako treba izložiti "feedbacku" iz muslimanskih zajednica o kojima oni pišu.

Stranci na evropskom tlu

Jedna takva na predrasudama utemeljena slika o muslimanima posebno je raširena među stanovništom u jugoistočnoj Evropi. Nacionalni pokreti na Balkanu (is)koristili su ove iskrivljene predstave da bi negirali legitimitet postojanja evropskih muslimanskih naroda, odnosno Bosanaca i Albanaca, u ovom regionu i da bi opravdali korištenje nasilja protiv njih. Stajalište prema kojem su muslimani stranci na evropskom tlu ustvari je dio mentaliteta povijesno poznatog pod imenom "istočno pitanje", koje se u Evropi pojavilo između 1774. i 1923. god. kada su muslimani nasilu protjerani iz dijelova Evrope koje je prethodno izgubila Osmanska imperija. Iz te perspektive, muslimani su, bez obzira na njihovu etničku pripadnost, smatrani "strancima" od kojih je trebalo očistiti evropski teritorij. "Nazad u Aziju!" bio je slogan upućen Albancima i Bosancima, iako ne postoji stvarni razlog da se ovim grupama ospori njihovo evropsko porijeklo i njihovo pravo da nastave živjeti u svojoj domovini. U drugim dijelovima Evrope, a posebno u oblastima sa značajnom koncentracijom muslimanskih imigranata, oni se smatraju stalnim strancima iako su u Njemačkoj ili Francuskoj, naprimjer, živjeli zadnje dvije ili više generacija.

Ovakav stav prema muslimanima rezultat je implicitnog identificiranja Evrope sa srednjovjekovnim kršćanstvom i shvatanja kršćanstva kao evropske/zapadne religije. Ovakva percepcija zanemaruje povijesni razvoj multireligijskog i multikulturnog identiteta Evrope. Ona također pogrešno reducira jednu univerzalnu religiju, tj. kršćanstvo na određeni geografski i kulturološki region, na koji se ono proširilo nekoliko stoljeća nakon pojavljivanja u dijelu svijeta koji danas predstavlja Srednji istok.

Teško je boriti se protiv pogrešnih shvatanja, stereotipa i klišea. Oni i dalje postoje i bivaju moćno sredstvo u rukama onih koji žele vladati drugima. Iskrivljavanje slike o nekome je prvi korak prema njegovoj dehumanizaciji, a moguće čak i uništenju.

Iskrivljene predstave nisu puka zaostavština prošlosti. To su nanovo urađene slike kako bi služile ideološkim i strateškim potrebama političke i ekonomske hegemonije. Odatle, dekonstrukcija iskrivljenih predstava znači skidanje maski političkih i ekonomskih autoriteta koji se njima koriste da bi zaštitili svoje vlastite interese u muslimanskom svijetu.

Četvrto poglavlje

Percepcije i stereotipi o Zapadu u muslimanskom svijetu

Iskrivljene predstave o "drugoj strani" obično uzimaju oblik predrasuda i stereotipa. Ove sabijene, shematske i uproštene ideje koje preovladavaju među masama mogu imati veliki utjecaj na politički diskurs i politiku zato što one imaju utjecaj na formiranje mišljenja i prosuđivanje društvenih grupa o drugoj strani i samima sebi. Stereotip je generalizirana predstava o nekoj osobi ili grupi koja ne prepoznaje invidualne razlike i koja je obično pristrasna prema toj osobi ili grupi. Pojedinci se procjenjuju korištenjem općih, neodređenih karakteristika kao da svi članove neke grupe posjeduju identične i posebne osobine. Ta uvjerenja nastaju kada čovjek nije sposoban ili spreman uvažiti sve informacije potrebne za donošenje realnog zaključka o drugim ljudima ili situacijama. Stereotipi mogu dovesti do pojave diskriminirajućih stavova prema pojedincima drugačijeg etničkog, društvenog ili nacionalnog porijekla. I upravo tu leži opasnost.

Snage koje upravljaju političkim, obrazovnim i medijskim diskursom kontroliraju formiranje stereotipa putem emitiranja i prenošenja informacija, te na taj način putem kreiranja javnog mnjenja. Iako priroda modernog života ide protiv izolacionizma i introvertiranosti, odnosi među različitim grupama ostaju prepuni kontradikcija. Kada izbije konflikt među različitim društvenim grupama, stereotipi se ponovo pojavljuju i vraćaju savremenog čovjeka u mentalno stanje jednog divljaka.

Vrijeme kolonijalizma dovelo je do pojave etnocentrizma, kreirajući tako ideološke i psihološke osnove za političku i ekonomsku dominaciju. U slučaju kulture, stereotipi su zanemarili ili doveli u pitanje fenomen kulturne različitosti te stvorili osjećaj samozadovoljstva kod kolonijalizatora, koji je sebe smatrao potomkom superiornije kulture ili rase. On je za sebe smatrao da donosi civilizaciju neciviliziranom inferiornom narodu. Tako je putem stereotipa i predrasuda kolonijalizator reducirao kulture domicilnog stanovništva na jednoobrazne i uproštene koncepte. Stereotipi o domicilnim narodima nanose štetu njihovim društvenim normama i integritetu njihovih grupa.

Stereotipi o "drugoj strani" razlikuju se prema povijesnom kontekstu i obliku odnosa (npr. vojni ili kulturni). Dok napadač obično ima osjećaj vlastite superiornosti, grupa čiji su teritorij i identitet ugroženi gaji stereotipe o napadačima a oni su unutar kolektivne memorije povezani sa svim mogućim negativnim asocijacijama. Ugrožena grupa također prenosi stereotipe na buduće

generacije, opravdavajući na taj način mržnju koju ima prema "drugom". Odatle kolonijalizirani narodi njeguju o sebi sliku žrtve a agresora predstavljaju kao nasilnika. Ovu sliku oni dodatno ističu preuveličavanjem okrutnosti, potlačenosti i nepravde u svojim prikazima. Što grupa više osjeća potrebu da potakne osjećaj pripadnosti i identiteta kod svojih pojedinaca, to je akcenat više stavljen na kolektivno pamćenje i obilježavanje nekog zločina ili bitke. Ovakve komemoracije pružaju priliku za oživljavanje i održavanje neprijateljstva.

Jedan te isti stereotip može imati pozitivne ili negativne konotacije. Izraelci naprimjer mogu Palestince smatrati "teroristima", dok ih Arapi ili muslimani mogu smatrati borcima za slobodu. Evropska kolektivna svijest, koja je od Drugog svjetskog rata opterećena osjećajem krivnje, smatra Jevreje (a samim tim i Izraelce) žrtvama. Na drugoj strani, Palestinci Izraelce (ili Jevreje) smatraju nasilnicima.

Tradicija tolerancije

U historiji onoga što danas zovemo muslimanskim svijetom ideja "državnosti" a kasnije i ideja "islamske državnosti" bila je uvijek zasnovana na kulturnom naslijeđu, geografskoj poziciji i ekonomskom interesu prije negoli na religiji ili rasi. Međutim, neki narodi i plemena koji su pripadali međusobno različitim kulturama, religijama i rasama u prošlosti su koegzistirali na geografskim raskrsnicama između tri kontinenta, odnosno između Azije, Afrike i Evrope. Trgovinski odnosi i kulturna razmjena odnjegovali su tolerantnost, smanjili izoliranost, te kao takvi eliminisali ksenofobiju.

Ustvari, plemenske veze, arapski identitet i islamska vjera – sa svom onom snagom koju imaju među Arapima u čijoj se domovini islam pojavio – nisu bili razlogom za odbacivanje onih koji su ostali izvan njihovih područja. Od vremena pojave islama odnos sa drugima uvijek je bio uređen na osnovu jasnih i prihvatljivih pravila. Islam nikada nije pravio razliku između muslimana Arapa i muslimana nearapa. On je također poštivao druge religije koje su postojale u regionu. Kulturni odnosi između muslimanskog Istoka i kršćanskog Zapada interaktivno su nastavljeni stoljećima kasnije, a sve zbog toga što se islamska vjera sustezala od rasizma. U svojim pravilima, zakonima i normama islam je, barem u principu, isticao podržavanje tolerancije prema "drugoj" strani, mada vjernici nisu uvijek istu prakticirali. Kako se to promijenilo? I kada su se pojavili stereotipi o Zapadu?

Zapad kao neprijatelj

Za prekretnicu u odnosima između muslimanskog svijeta i Zapada mogli bismo uzeti polovinu 19. stoljeća, odnosno vrijeme kada se u zapadnom diskursu pojavilo "istočno pitanje". U početku su Arapi i muslimani očekivali od Zapada da ih spasi od nazadovanja i zaostalosti u koju ih je dovela sve slabija Osmanska imperija. Politika zapadnih zemalja protiv projekta Muhameda Ali-paše da u saradnji sa kolonijalizatorima izgradi snažnu državu u Egiptu dovela je do onoga što se shvatalo kao izdaja od strane saveznika. Zapadni saveznik pretvorio se u navaljujućeg neprijatelja koji je planirao da eksploatiše bogatstva ovog regiona i da kontroliše

njegove resurse, obezbjeđujući tako zahuktaloj zapadnoj industriji prijeko potrebne sirovine. Na Zapad se gledalo kao na jednu dominantnu političku silu spremnu da osujeti svaki projekat koji bi mogao ugroziti njegove vojne i političke interese.

Konsekventno tome u arapskoj kolektivnoj svijesti pojavile su se teorije zavjere. Pojavilo se nepovjerenje prema zapadnjacima, a posebno prema onima koji su izjavljivali ljubav prema muslimanskom Istoku. Ovo nepovjerenje dodatno je eskaliralo nakon što se za različite zapadnjake koji su početno uvjeravali u svoje dobre namjere otkrilo da su umiješani u političke i vojne igre kolonijalizatora. Ove stereotipne predstave počele su poprimati konačni oblik i bile su odgajane tokom čitavog perioda borbe protiv kolonijalizma. Kada su muslimanske zemlje konačno ostvarile nezavisnost, negativne predstave su već bile duboko urasle u memoriju i svijest novih generacija. Iako ovi stereotipi povremeno utihnu, oni bivaju nanovo probuđeni svakom novom političkom prijetnjom sa Zapada, održavajući na taj način te bojazni u kolektivnoj svijesti muslimana.

Zapad kao napredna civilizacija

Paradoksalno je da isti oni školski udžbenici i povijesne bilješke što predstavljaju Zapad kao izrabljujućeg agresora i osvajača odvajaju cijela poglavlja da bi govorili o principima Francuske revolucije, o periodu prosvjetiteljstva i o značaju Napoleonovog ratnog pohoda na Egipat u smislu znanosti i vještina koje su oni donijeli sa sobom. Ovo treba značiti da se predstava muslimana o Zapadu teško može opisati kao jednostavan i jednostran prikaz. Prije se može reći da je ona kontradiktorna. Negativno shvatanje Zapada smatralo je njegove političke sisteme i vlade kolonijalizatorskim silama. Nasuprot toga, pozitivno mišljenje o Zapadu graničilo je sa zaluđenošću njegovim intelektualnim sistemima i naučnim ostvarenjima. U 19. stoljeću politički mislilac El-Kevakibi otišao je u tome tako daleko da je francuske revolucionare u njihovoj kampanji za društvenom reformom poredio sa Božijim poslanicima. U tom smislu egipatski intelektualac Et-Tahtavi također je izražavao ogromno divljenje prema francuskom ustavu, dok je imam Muhammed ʻAbduhu smatrao da istinski islam postoji u Francuskoj prije negoli na muslimanskom Srednjem istoku.

Tokom 1960-ih i 1970-ih vojna dominacija Zapada je oslabila. Svijet se podijelio u kapitalistički i socijalistički tabor sa nesvrstanim zemljama ili zemljama Trećeg svijeta u sredini, s tim da se pojam muslimanskog svijeta tada još nije bio pojavio. Rat u Vijetnamu i oslobodilački pokreti u Latinskoj Americi potkopali su ugled SAD-a u svijetu u korist Sovjetskog saveza koji je izbio na čelo kao zaštitnik slabih zemalja od "američkog imperijalizma" i "zapadnog kapitalizma". Lijeva struja preplavila je arapski region. Službene politike arapskih vlada i intelektualne orijentacije avangardne inteligencije potpale su pod sovjetski utjecaj. Analogno tome, ukorijenio se stereotip o izrabljujućem Zapadu, koji gramzivo priželjkuje resurse cijelog Trećeg svijeta. Akcenat je stavljen na nedostatke Zapadne Evrope, dok su principi socijalističke kulture podržavani na političkom, intelektualnom, književnom i kulturnom nivou.

U međuvremenu problem Palestine krenuo je drugim smjerom kada su palestinske organizacije uspostavile tijesnu vezu sa rubnim ljevičarskim organizacijama u Evropi i Latinskoj Americi. U pokušaju da skrene svjetsku pažnju na problem Palestine gerila je počela kidnapovati

avione i napadati stadione. Te su operacije probudile uspavani osjećaj herojstva posebno kod naroda arapskog regiona. Međutim, uzimajući civilne institucije za metu, te su organizacije prouzrokovale smrt nedužnog stanovništva. Bila je to prekretnica koja će se završiti u kulturi nasilja danas raširenoj u muslimanskom svijetu.

Palestinsko-izrelski konflikt sa svojim sekularnim korijenima u vojnoj okupaciji Palestine poprimio je vjerski tonalitet sa pojavom ši'ijskog otpora u južnom Libanonu, te Islamskog pokreta otpora - Hamas i pokreta Islamski džihad u Palestini. U to vrijeme osjećanja sumnje opet su se probudila. Stranci sa Zapada obično su smatrani potencijalnim špijunima Izraela, a posebno zato što se činilo da otvorene granice Izraela sa Egiptom i Jordanom čine tu prijetnju veoma mogućom i stvarnom.

Rasplamsali animozitet

Stereotipi muslimana o Zapadu poprimili su tako prvi put vjerske elemente. Zapad, a Amerika posebno, postao je u glavama mnogih muslimana "veliki šejtan". U isto vrijeme počela se pojavljivati etiketa "Jevreji", što je upućivalo na strujanja koja su se kretala u pravcu unošenja religijskog elementa u palestinsko-izraelski konflikt. Tako je politički animozitet jednim dijelom postepeno pretvoren u vjerski i kulturni animozitet, huškajući na taj način kršćanski Zapad (i jevrejski Izrael) protiv muslimanskog svijeta. Pored toga, mentalna i emocionalna veza religije je postepeno preuzela mjesto nacionalizma, koji je Arape tako dugo držao ujedinjenim. Ovaj religijski animozitet kasnije je rasplamsan događajima u Afganistanu, Čečeniji i etničkim čišćenjem muslimana na Balkanu.

Možemo zaključiti da su ovi neprijateljski stereotipi o Zapadu izoštreni i da su nečovječnu i prijeteću formu poprimili rođenjem fundamentalističkih pokreta. To ne samo da je potkopalo tolerantno naslijeđe prema "drugom" u muslimanskom svijetu nego je također značajno oslabilo revivalističko naslijeđe na kojem je bila zasnovana modernizacija u muslimanskom svijetu. Fundamentalisti su odbacili pobornike islamske renesanse kao što su Muhammed 'Abduhu i Kassem Emin uz opravdanje da se radi o otpadnicima od vjere zbog njihovog otvorenog divljenja prema Zapadu.

Onda su fundamentalisti počeli omalovažavati općenito francuski i zapadni sekularizam, koji je inače bio cijenjen među muslimanskim intelektualcima, i povezivati ga sa ateizmom zbog njegovog zapadnog porijekla. Ponovo je pokrenuta kontraverza o konceptima demokratije i ljudskih prava, zato što su ovi smatrani zapadnim konstruktima. Omladina je poticana da se opire zapadnim intelektualnim ili naučnim idejama kako bi se fokusirali na vjerske poslove i obrede. To je religiji oduzelo dobar dio njenih ljudskih resursa. Konačno, koncept globalizacije koji je pratio razvoj novog svjetskog poretka smatran je prijetnjom identitetu i kulturnoj specifičnosti, što je mišljenje koje se pojavilo i u javnim raspravama na Zapadu.

U međuvremenu je antagonizam prema Zapadu prerastao u otvoreno neprijateljstvo prema SAD-u, za što postoji nekoliko razloga, a to su: Amerikom predvođena međunarodna (i arapska) koalicija protiv Iraka u Prvom zaljevskom ratu 1991.; SAD na štetu Palestinaca pomažu Izrael vojno i politički; u muslimanskom svijetu se vjeruje da SAD nastavljaju okrutno postupati prema zatvorenicima u Gvantanamo zatvoru i da vode novi, nezakoniti rat protiv Iraka dok zapostavljaju

hitne globalne probleme. Na kraju, vjeruje se da se SAD protiv muslimanskog fundamentalizma bore jednim oblikom vlastitog fundamentalizma.

Pa ipak, zahvaljujući opozicionim stavovima Francuske, Njemačke i nekih drugih zemalja u pogledu rata u Iraku, danas također možemo vidjeti pozitivan preokret kod muslimana u percipiranju zapadne Evrope. Ti stavovi su dočekani s velikim zadovoljstvom kod šire javnosti u muslimanskom svijetu. U tom kontekstu mnogi muslimani su počeli shvatati da Zapad nije homogeni, ujedinjeni i prijeteći entitet, nego da i Zapad također unutar sebe ima sukobljena mišljenja u pogledu ključnih političkih pitanja kao što je rat protiv Iraka. To stvara prostor za uravnoteženije, više izdiferencirano i analitičko percipiranje Zapada u muslimanskom svijetu. Međutim, ne možemo predvidjeti koliko će vremena trebati da se ponovo izgrade mostovi tolerancije i dijaloga između civilizacija ukoliko SAD i njeni saveznici ustraju u svojoj politici.

Peto poglavlje

Srednji istok i palestinsko pitanje

Sa svojom složenom povijesnom i kulturnom pozadinom Srednji istok se nalazi u centru muslimansko-zapadnog dijaloga. Ovaj region bio je stoljećima mjesto susretanja zapadnog i muslimanskog svijeta, na kojem su međusobno formirane određene percepcije. U prošlosti, pa čak i sada, postojale su mnoge razlike u mišljenju, sumnje, strahovi i ogorčenja koja su stvorila pravu barijeru između ova dva svijeta. Međutim, trenutno neslaganje je uglavnom predominantno u sferi politike, dok su moralni okviri i kulture metamorfozirane kako bi opravdale politiku i izazvale antagonizam.

Kolonijalno naslijeđe

Kao što je ranije spomenuto, kasno 19. i rano 20. stoljeće bili su vrijeme puno nade na obje strane, iako će se kasnije ispostaviti da su ove nade bile međusobno sukobljene. I dok su se arapski narodi nadali spasu od slabosti, siromaštva i nerazvijenosti koji su karakterizirali posljednje godine osmanske vlasti, Zapad je pripremao domaću i međunarodnu scenu za stavljanje arapskih i muslimanskih teritorija pod svoju direktnu vojnu dominaciju a prema svojim strateškim ciljevima. Kako smo ranije ovu pojavu razmatrali u kontekstu njenog ideološkog utjecaja i proisteklih međusobnih percepcija, ovdje ćemo se fokusirati na političke odnose koje je ona izazvala.

Sa Prvim svjetskim ratom većina muslimanskih zemalja pala je pod direktnu kontrolu zapadnih zemalja, a posebno Velike Britanije i Francuske. Arapski svijet je tada bio iscjepkan i podijeljen među kolonijalnim silama. Tom prilikom su u muslimanskom svijetu instalirani prozapadni vladari a neke teritorije su jednostavno otkinute i date doseljenicima, kao što je to bio slučaj u Palestini sa doseljavanjem mahom Jevreja iz Evrope i u sjevernom rubu Sirije koji je dat Turskoj (današnji distrikt "Iskenderija"). S obzirom da je Zapad u muslimanskom svijetu primijenio politiku "zavadi pa vladaj", i nade o istinskoj nezavisnosti u arapskom svijetu postepeno su izblijedile.

Islam je služio kao osnova za političku, ideološku i kulturnu opoziciju zapadnom kolonijalizmu i kao glavni izvor za formiranje identiteta koji je promovirao slobodu i ljudski dignitet. Kao religija i ideologija, islam je postao teza koja je nosila nadu i potencijal da se suprotstavi Zapadu, koji je bio identificiran ne u vjerskom smislu kao centar kršćanske vjere nego kao kolonijalna sila. U borbi za nezavisnost arapska i muslimanska društva su se koristila i drugim "sekularnim" ideologijama i doktrinama poput nacionalizma i socijalizma, čija je zajednička odrednica bila suprotstavljanje zapadnom kolonijalizmu i želja da se ostvari nezavisnost, suverenitet i sloboda.

“Marionete” Zapada

Tokom postkolonijalne ere, i čak nakon nezavisnosti većine arapskih zemalja, Zapad je nastavio ekonomski, politički, vojno i kulturno dominirati arapskim zajednicama. Zapadnu (a posebno američku) politiku na Srednjem istoku (a naročito u regionu Zaljeva) mnogi u ovom regionu su smatrali sebičnom i neuravnoteženom, čiji je cilj jednostavno bio konsolidirati zapadnu kontrolu nad resursima i tržištem, a posebno što se tiče nafte. Osjećaj nelagode prema Zapadu rastao je i intenzivirao se kao rezultat podrške koju je on pružao tlačiteljskim, neefikasnim i korumpiranim režimima u muslimanskim zemljama. Za većinu vlada se smatralo da nisu istinski nezavisne ili suverene, nego da su “marionete” Zapada koje pokušavaju ostvariti interese “zapadne agende” u vlastitim zemljama. Općenito ovi režimi su iskoristili svoje bliske veze sa Zapadom da u njegovoj preokupiranosti sa borbom protiv “fundamentalizma” (osim ako se radi o kršćanskom), komunizma i terorizma provode represivnu unutarnju politiku u kojoj se krše ljudska prava a sloboda izražavanja oduzima.

U vremenu poslije 11. septembra borba protiv terorizma postala je novi poziv na okupljanje usmjereno protiv muslimana. Terorizam, prema zapadnoj definiciji, predstavlja sve oblike oružane borbe protiv represivne politike i poretka u muslimanskom svijetu. Tako se u mnogim krugovima u zapadnom svijetu suprotstavljanje nepravdi smatra terorizmom. To se predlaže kao objašnjenje za neuspjeh mirovnog procesa u Palestini ili da bi se razumio građanski rat u Alžiru. Međutim, upotrebom ovog termina odvraća se pažnja od stvarnih uzroka sukoba. Na lokalnom nivou terorizam je postao dragocjeno sredstvo u delegitimiziranju opozicionih glasova i pokreta, a da bi se u konačnici opravdalo uskraćivanje građanskih sloboda i kršenje ljudskih prava. Predstavljanjem protivnika kao teroriste njegova se borba protiv (zapadne) vojne i medijske nadmoći može vješto delegitimizirati. Međutim takva politika može se osvetiti. Neograničena i neuvjetovana podrška Izraelu i despotskim režimima u arapsko-muslimanskim zemljama, kao i selektivnost u primjeni rezolucija Ujedinjenih naroda kako bi odgovarale uskim interesima Zapada, važni su uzroci terorizma i radikalizacije na Srednjem istoku.

U tom kontekstu pitanje “odgovornosti moći” postalo je prioritet. Opasnost koju predstavlja ovaj koncept leži u njegovoj negativnoj konotaciji i u mogućnosti uplitanja vojnom silom, pri tome proizvoljno definirajući “prijatelje” i “neprijatelje” na osnovu uskih i subjektivnih kriterija. Postoji jasna razlika između odgovorne upotrebe sile i arogantnosti po tome što istinski odgovorna upotreba sile za cilj ima konstruktivnu i miroljubivu intervenciju koja se fokusira na ljudsku a ne vojnu sigurnost.

Zapad, moć i ideologija na Srednjem istoku

Narodi na Srednjem istoku Zapad vide kao neku vrstu kolektivne sile, bilo sekularne ili kršćanske, koja nosi naslijeđe svoje kolonijalne prošlosti, a koja je uspostavila državu Izrael i koja stoji iza današnjeg nepravednog svjetskog poretka koji dijeli svijet na siromašne i bogate, slabe i moćne. Globalizacija u svom zapadnom stilu uvećala je siromaštvo, nacionalne dugove, nezaposlenost i socijalne tenzije. U pogledu pitanja demokratije i ljudskih prava, zapadne države su brzo u nekoliko navrata kompromitirale svoje plemenite ideale zarad sebične, ograničene i kratkoročne

koristi. Tokom 1960-ih i 1970-ih u Zapadu se vidio protivnik narodnih aspiracija. Mnogi na Srednjem istoku imaju osjećaj da je Zapad bio, i da je još uvijek, onaj koji drži “loše” režime na vlasti.

Tako je pojam loše uprave postao povezan sa zapadnom politikom i interesima, a dobar primjer za to je Iran pod vlašću Šaha. Pošto je međunarodni sukob između sekularnih i vjerskih snaga u nekoliko arapskih zemalja intenziviran i pošto su islamističke stranke počele dobijati legitimnu podršku, mnogi sljedbenici ovih pokreta počeli su se nadati da će na Zapadu pronaći neku neutralniju snagu, videći u njoj mogućeg strateškog i taktičkog saveznika. Međutim, te nade su propale onog momenta kada su sekularni režimi bili preferirani i podržani [od strane Zapada] kako bi se oslabili demokratski izabrani islamistički pokreti, kao što je to bio slučaj u Alžiru 1990-ih.

Unatoč činjenici da su neki islamisti u pozitivnom smislu promijenili svoje percepcije o Zapadu, što je naprimjer pokazala nova vlada u Turskoj, Zapad je nastavio primjenjivati svoju formulu "zavadi pa vladaj" na štetu islamističkih glasova čak i ako isti pozivaju demokratiji i pravdi. Neka vrsta neprijateljstva očigledna je u načinu na koji se neke zapadne vlade odnose prema umjerenim i reformističkim muslimanskim liderima, kao što je naprimjer Muhammed Hatemi u Iranu. To ostavlja dojam da biti izabrani lider nije važnije od činjenice da dotični lider dolazi iz muslimanskog svijeta. Mnogo veći značaj daje se tome koje je vrste islamska opredijeljenost određenog muslimanskog lidera negoli njegovom demokratskom ili nedemokratskom kredibilitetu. Čini se da iza toga stoji pretpostavka da muslimani Srednjeg istoka nisu spremni za demokratiju ili da demokratija nije prikladna za njih. Pa ipak, čak i kada su islamistički pokreti bili ugušeni i protjerani u egzil, mnogi njihovi predstavnici odlučili su nastaniti se u zapadnim zemljama.

Mnogi sljedbenici islamske vjere smatraju da Zapad pokušava ne samo ekonomski i politički ovladati muslimanskim svijetom nego i kulturno. Marksistički termin "kulturni imperijalizam" postao je poznat u muslimanskom svijetu u vrijeme kada su zapadnjački običaji prodrli u različite sfere društvenog života muslimanskih zajednica, uključujući način odijevanja, zabavu, društveno ponašanje pa čak i jezik. Stariji kreatori zapadne politike općenito osjećaju nelagodu u vezi s bilo kakvom idejom islamizma i pokušavaju je ignorirati ili potisnuti kada god je to moguće. Uobičajeno neprijateljstvo prema muslimanima je izraženo u lošem tretmanu muslimanskih emigranata u zapadnim zemljama. Tako su nasljednici Francuske revolucije naprimjer zabranili tradicionalno islamsko oblačenje (maramu ili *hidžab*) u školama. Takvi trendovi naveli su mnoge dijelove muslimanskog svijeta da počnu na Zapad gledati sa velikim neprijateljstvom.

Pitanje Palestine

Uspostavljanje države Izrael i iz toga proisteklo oduzimanje imovine od svih Palestinaca – a uz odlučnu podršku zapadnih sila – samo je dodalo ulje na sveopću vatru. Osnivanje jevrejske države muslimani smatraju nelegitimnim činom, i kao kontinuirana manifestacija nepravde počinjene od strane zapadnih sila ono izaziva bijes muslimanskog svijeta iz dva razloga. Kao prvo, osnivanje Izraela je izazvalo protjerivanje palestinskog naroda iz njihove domovine i razmještanje mnogih od njih po čitavom svijetu, primoravajući ih na dugi i ponižavajući egzil. Aktivna podrška

zapadnih zemalja stvaranju cionističke države u Palestini smatrana je pokušajem da se ispravi povijesna nepravda počinjena nad Jevrejima ali činjenjem još jedne nepravde, ovoga puta nad Palestincima. Označavanjem Izraela “civiliziranom” ispostavom na “barbarskom” Istoku sve Arape i muslimane počeo je obuzimati osjećaj da su napadnuti.

Kao drugo, uz aktivno učešće i podršku Zapada Palestinci (tj. žrtve) pretvoreni su u agresore, dok je Izrael (tj. stvarni agresor) lažno predstavljen kao simbol korektnosti i civiliziranosti. Palestinci su predstavljeni kao teroristi i vrsta koja mrzi život a ne kao narod pod okupacijom koji nema pravo na nezavisnost, samoodbranu i otpor, odnosno na vrijednosti garantirane ženevskim konvencijama ali kasnije često kršene od strane Zapada i Izraela. Istaknute javne ličnosti, poput švedske kraljice, okrivljavale su palestinske majke a ne brutalni izraelski stil zbog smrti djece tokom sadašnje *intifade*, optužujući ih da su “emocionalno nepromišljene” zbog toga što su odgajale svoju djece da budu bombaši samoubice i onda ih slale da umru. Na drugoj strani, Izrael se bez obzira na upuštanje u državom sponzorirani terorizam, bez obzira na sistematsko protjerivanje palestinskog naroda, i bez obzira na otvoreno kršenje svih relevantnih rezolucija Ujedinjenih naroda predstavlja kao država koja se brani i koja cijeni mir, kao jedina demokratska država u regionu unatoč njenoj rasističkoj politici prema nejevrejskim građanima Izraela. I dok Izrael i dalje negira i odbija razgovor o bilo kakvoj odgovornosti za oduzimanje imovine Palestincima, on i dalje za sve Jevreje bilo gdje u svijetu zadržava neosporivi “zakon o povratku”. Izraelu se oprašta 55 godina ugnjetavanja i razvlaštenja čitavog palestinskog naroda i 36 godina okupacije sa bezbrojnim brutalnim postupcima dehumanizacije protiv Palestinaca pojedinačno i kolektivno. Pored toga, i pored sve njegove vojne sile na djelu Izrael se nagrađuje naširoko prihvaćenim uvjerenjem da je on taj koji treba zaštitu od Palestinaca, a ne obratno.

U takvom kontekstu, za sve evropske zemlje se vjeruje da su direktno ili indirektno uzele učešće u davanju političke podrške Izraelu. Velika Britanija je izdala Balforovu deklaraciju te pomogla ilegalno doseljavanje Jevreja u Palestinu; Njemačka je počinila zločine protiv Jevreja i tako obezbijedila poticaj i takozvano opravdanje za cijeli cionistički projekat (čiji pljačkaški aspekti pod nekim drugačijim okolnostima nikada ne bi izgledali kao nešto što se može opravdati). Politike i jedne i druge strane međusobno su se dopunjavale i na kraju dovele do stvaranja entiteta koji je trebalo da vješto ali na štetu drugih anulira “grijehe Evropljana”.

Pristrasnost Zapada

Iako stavovi naroda na Srednjem istoku o pristrasnosti Zapada prema Izraelu ne moraju biti potpuno tačni, oni su dodatno potaknuti nespremnošću zapadnih zemalja da istinski izvrše pritisak na Izrael kao i njihovom nemogućnošću da stanu iza legitimnih prava Palestinaca, zahtijevajući pri tome kraj izraelske okupacije kako bi Palestinci dobili nezavisnost na teritoriju koja sada predstavlja samo 22 % ukupne površine povijesne Palestine. Ova pasivnost, iako Zapad posjeduje resurse i potencijal da izvrši snažan pritisak na Izrael, navodi mnoge ne Srednjem istoku da na Zapad gledaju kao na partnera Izraelu, a ne samo kao na pukog posmatrača suočenog sa nepravdom i nasiljem.

Opraštanje svih izraelskih kršenja i zloupotreba ljudskih, socijalnih i političkih prava, pri čemu se vrši ogroman pritisak na slabiju palestinsku stranu, konstantna je komponenta

američkog pristupa politici na Srednjem istoku. Takav pristup u potpunosti negira palestinsku čovječnost i obustavlja međunarodnu pravnu primjenu njihovih prava. I dok je Izrael uvijek uživao poseban status, od Palestinaca se tražilo da prihvate nešto što se od drugih ne bi tražilo. Čini sa paradoksalnim, čak i apsurdnim da su zapadne zemlje otišle u rat u ime prava kosovskih Albanaca na povratak na svoju zemlju, a da od Palestinaca traže da se odreknu istog takvog prava.

Osnovna ljudska prava nisu stavke na izborniku da bi po nečijoj volji bile izabrane ili (iz) ostavljene. One treba da imaju stabilnost univerzalnog prihvatanja. Iako je njihova primjena uvijek glavni problem, to ne negira njihovo zakonsko i obavezujuće postojanje. Zbog toga se ona ne mogu dokinuti, modificirati ili nanovo formulisati. To bi trebalo biti primjenjivo i na pravo Palestinaca na državu i nezavisnost, uključujući pravo na povratak njihovih izbjeglica sve dok je pravo na izbor mjesta boravka neotuđivo i kao takvo nije predmet pregovora. Zapad mora priznati ove činjenice, te potaknuti njihovo uključivanje u incijative sa ciljem rješavanja ovog konflikta.

Pristup američke administracije na Srednjem istoku u tom pogledu je površan a u nekim slučajevima čak i degradirajući. Dobar primjer je inicijativa promicanja demokratije u arapskom svijetu u vrijednosti od dvadeset i devet miliona američkih dolara. Demokratija je mnogo ozbiljnije i složenije pitanje i ne može biti riješeno dok se ne pronađe pravedno rješenje za palestinsko pitanje, dok se ne obustavi zapadna podrška korumpiranim i neefikasnim režimima i dok se ne smanji snažno zapadno vojno prisustvo u regionu. Međutim Zapad je godinama primjenjivao duple standarde: Irak je silom protjeran iz Kuvajta 1991., nametnute su mu oštre ekonomske sankcije a 13 godina kasnije SAD su izvršile invaziju na Irak, navodno da bi ga razoružale i čak oslobodile njegovog vođe, a sve ustvari zbog svojih političkih i ekonomskih interesa. Na drugoj strani, Izrael od 1967. drži Palestinu pod okupacijom i nije stavljen pod ozbiljan pritisak od strane Zapada bez obzira što posjeduje preko 400 "jevrejskih nuklearnih bombi" i bez obzira na sve zločine i masakre koje je počinio protiv Palestinaca. U pitanju nisu humanitarni principi ili vrijednosti kao što Zapad obično želi (us)tvrditi. Osnovna briga Zapada jeste održati postojeće odbrambene odnose i tržište. Drugim riječima, interesi imaju prioritet u odnosu na pravdu i zapadni političari propovijedaju demokratiju dok njihovo ponašanje pokazuje nešto drugo.

Da bi se odnosi između Zapada i Srednjeg istoka popravili, a to posebno nakon američke vojne invazije na Irak (i prije toga na Afganistan), naprijed spomenuta pitanja moraju se analizirati i na zadovoljavajući način riješiti kako bi se neutralizirali oni koji prijete sigurnosti zapadnih građana i njihovom specifičnom modalitetu društvenog uređenja. Gledano iz muslimanske perspektive, zapadna vojna intervencija se prije svega vidi kao agresija i ona izaziva veliku frustraciju kod muslimana također i zato što je to još jedna u nizu sličnih agresija i poniženja.

Time što podržavaju takvu jednu pristrasnost i politički monopol u regionu SAD su isključile druge političke igrače (kao što su naprimjer Ujedinjeni narodi i Evropa) koji mogu doprinijeti mirovnom procesu ili koji bi mogli parirati jednostranosti američkog pristupa. Evropa mora hitno preuzeti proaktivniju ulogu. U palestinsko-izraelskom kontekstu odgovorna upotreba sile bi zahtijevala jedan efikasan, brz i intervencionistički mirovni pristup kako bi se riješila konfliktna pitanja i kako bi se objema stranama pružila alternativna rješenja. Povratak nade i pouzdanja u namjere zapadnih sila zahtijevao bi da oni stave svoju kolektivnu moć i resurse iza jedne legitimne i politički snažne mirovne incijative. Jedna takva autentčna alternativa bi trebalo da

prizna neophodnost okončanja okupacije Palestine, što iziskuje povlačenje Izraela na granice iz 1967., uklanjanje doseljeničkih naselja, uspostavljanje nezavisne i održive palestinske države te donošenje pravednog rješenja za pitanje palestinskih izbjeglica a sve na osnovu odgovarajućih rezolucija Ujedinjenih naroda i formule „zemlja u zamjenu za mir“. Realizacija takvog rješenja zahtijeva da se kreatori politike na Zapadu uhvate u koštac sa Izraelom i da vanjsku politiku zapadnih država (a posebno Amerike) prema Srednjem istoku oslobode od izraelskog militarizma, ekstremizma i arogantnosti.

I dok ova pitanja imaju utjecaj na sve druge aspekte zapadno-muslimanskih odnosa i na mnoga druga dešavanja u cijelom svijetu, naprijed elaborirani fokus na Palestinu ne bi međutim trebalo da dovede do zaključka da će problemi između zapadnih zemalja i muslimanskog svijeta vjerovatno nestati onog momenta kada se i ako se pitanju Palestine pravedno pristupi. To jednostavno znači da će neuspjeh Zapada da potakne pronalaženje pravednog rješenja za ovo opasno pitanje vjerovatno u budućnosti doprinijeti održavanju postojećih tenzija između Zapada i muslimanskog svijeta, ili čak i povećati njihov intenzitet.

Obnavljanje prijateljskih odnosa i dijalog

Osvajanje i okupacija Iraka vjerovatno će produžiti novu epizodu animoziteta prema Zapadu, dalje zakomplicirati i odgoditi demokratski proces te još zadugo zaustaviti razvoj na Srednjem istoku. Zapad je dugo sebe doživljavao dominantnom kulturom i nije naviknut na osjećaj slabosti i bespomoćnosti. U očima zapadnih lidera vojna intervencija u Afganistanu bila je legitimna i nužna kako bi se neutralizirali oni za koje se smatralo da ugrožavaju sigurnost njihovih građana i jedan specifičan model društva. Velika većina ljudi na Srednjem istoku su ubijeđeni da je Zapad bio motiviran samo svojim strateškim interesima, uključujući kontrolu energetskih resursa u tom regionu.

Zapad mora obznaniti nepravdu koja je do sada dominirala u njegovom odnosu prema narodu na Srednjem istoku i od sada mora imati drugačiji pristup. Osjećaj ravnoteže u kojem obje strane imaju priliku učestvovati kao stvarni partneri mora postojati, čak i ako su njihovi doprinosi različiti. Takav jedan pristup bi mogao unaprijediti razumijevanje, intelektualnu razmjenu i široku saradnju. Do sada Zapad nije uspio shvatiti koliko je muslimanima bitno slijeđenje uputa vlastite kulture umjesto sistematskog prihvatanja zapadne misli i oblika ponašanja.

Osjećaj većine ljudi na Srednjem istoku da se nalaze u slabijoj poziciji snažno utječe na sve oblike komunikacije. Trenutni osjećaj bespomoćnosti koji prevladava među svima koji se protive ratu u Iraku i njegovoj okupaciji, a posebno među onima koji su njime najdirektnije pogođeni, u nekim slučajevima će dovesti do radikalizacije i u konačnici izazvati ono za što SAD tvrde da je borba protiv terorizma, ali na štetu demokratije, ljudskih prava i slobode.

Šesto poglavlje

Uprava i razvoj u muslimanskom svijetu

Slabo upravljanje (*governance*) i spor razvoj u velikom dijelu muslimanskog svijeta pomogli su kompliciranju odnosa sa Zapadom, ubrzavši stvaranje neravnoteže snaga koja je olakšala manipulaciju, dominaciju i očito nepravedan tretman slabijeg muslimanskog svijeta od strane jačeg Zapada a posebno SAD-a. Ogromna razlika u razvoju također izaziva predrasude i osjećanja zavisti i osude, a zajedno sa drugim faktorima u velikoj mjeri ona komplicira pitanja, stresove i sukobe koji otežavaju odnose između muslimanskog svijeta i Zapada.

Iako postoje velike varijacije, uprava i razvoj u muslimanskim zemljama su općenito slabi, a posebno kada se one porede sa većinom drugih regiona u svijetu i naročito u poređenju sa zapadnim svijetom. Sve muslimanske zemlje su kategorisane kao zemlje u razvoju koje pripadaju Trećem svijetu. Ovo stanje stvari je velikim dijelom rezultat njihovih vlastitih postupaka (naprimjer pogrešne ekonomske politike, masovnih i neodrživih programa za nezaposlene zasnovanih na prihodima od nafte, lošeg kvaliteta obrazovanja, slabog razvoja informacijskih i komunikacijskih tehnologija, loših programa za borbu protiv siromaštva, opće neefikasnosti birokratije, korupcije, zapostavljanja problema HIV-a/AIDS-a te političkog ugnjetavanja), ali ne u cijelosti. Važan faktor u svemu tome je i decenijska, a u nekim slučajevima i stoljetna zapadna kolonijalna vladavina i eksploatacija resursa. Nepravedan ekonomski i politički poredak koji štiti bogate i moćne države a siromašne zemlje stavlja u nezavidan položaj još više je doprinio ovom stanju.

Značenje uprave

Postoje različite definicije dobre uprave. Najšire prihvaćena za potrebe globalnih poređenja je ona koju je ponudio Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP). Ovaj izvještaj temi prilazi na osnovu nedavne UNDP-ove definicije ovog pojma i interpretacije arapskog svijeta ponuđene u Izvještaju o arapskom humanom razvoju iz 2002. godine Prema tom izvještaju, uprava je “skup društvenih institucija koje u potpunosti predstavljaju narod, a koje su međusobno povezane čvrstom mrežom institucionalne regulative i odgovornosti (imajući konačnu odgovornost pred narodom) čiji cilj je ostvariti blagostanje za sve članove društva”. Upravom se smatra “upotreba ekonomske, političke i administrativne vlasti da bi se vodili poslovi jedne države”. To u aktere

uprave uključuje ne samo državu nego i privatni sektor i civilno društvo. Elementi dobre uprave uključuju posvećenost javnom dobru i blagostanju naroda, efikasno pružanje kvalitetnih javnih usluga, vladavinu prava, participatornu vlast, transparentnost, odgovornost te brigu za dobrobit siromašnih i ugroženih.

Osnova za procjenu i poređenje u ovom izvještaju su Indeks humanog razvoja koji je izradio UNDP, rang lista slobode i demokratije koju je pripremila Kuća slobode (*Freedom House*) te Indeks percipirane korumpiranosti koji koristi *Transparency International*. Korišteni kriteriji i dobijene mjere niti su savršene niti su potpuno nekontroverzne, ali uzete zajedno daju prilično pouzdanu sliku stanja uprave i razvoja u muslimanskom svijetu u poređenju sa ostalim dijelovima planete.

UNDP samo pet država sa muslimanskom većinom (Bruneji, Bahrejn, Kuvajt, Ujedinjeni Arapski Emirati i Katar) kategorizira kao zemlje sa visokom stopom humanog razvoja. Njih 24 su kategorizirane kao zemlje sa srednjom stopom humanog razvoja, dok je 17 ocijenjeno kao države sa niskom stopom humanog razvoja. Bruto domaći proizvod (BDP) po glavi stanovnika izražen u američkim dolarima korigovanim za kupovnu moć u dvije trećine muslimanskih država je manji od pet hiljada dolara, dok su arapske zemlje bez obzira na naftna bogatstva i u nekim slučajevima visoke prihode u 2000. godini imale prosječan BDP od svega 4,793 američka dolara po glavi stanovnika. Nasuprot tome, građani članica Organizacije ekonomski razvijenih zemalja (OECD) bili su više od četiri puta bogatiji i imali su prosječan BDP od 23,569 američka dolara po glavi stanovnika.

Iako postoje džepovi veoma bogatih i imućnih u muslimanskom svijetu, i bez obzira što uprava dobro brine o stanovništvu u zemljama poput naftom bogatih Bruneja, siromaštvo i neujednačeni prihodi i dalje su rasprostranjena karakteristika u muslimanskom svijetu. Iako sve nije uvijek povezano sa lošom upravom, loša politička, ekonomska i socijalna uprava obično otežava stvari.

Ljudi koji žive u siromaštvu

Statistika koja govori o siromaštvu muslimana nije dostupna za sve muslimanske zemlje, ali je sigurno da siromaštvo uistinu predstavlja problem u barem polovini muslimanskih zemalja. UNDP-ov Izvještaj o humanom razvoju za 2002. godinu naprimjer iznosi podatak da se broj stanovništva koji živi ispod granice siromaštva, koja iznosi dva američka dolara (korigovana za kupovnu moć) dnevno, kreće između 45% i 90% od ukupne populacije u Indoneziji, Egiptu, Kamerunu, Pakistanu, Jemenu, Bangladešu, Nigeriji, Mauritaniji, Senegalu, Gambiji, Maliju, Etiopiji, Burkini Faso, Nigeru i Sijeri Leone. Statistika o siromaštvu muslimana u Indiji bi samo još povećala ovaj procenat.

Statistika o obrazovanju je također dobar indikator kvaliteta uprave i razvojnog nivoa. U tom pogledu većina muslimanskih zemalja ima visok stepen nepismenosti među odraslim. Gotovo sve muslimanske zemlje imaju procenat nepismenosti veći od dvocifrene brojke, dok je u mnogim muslimanskim zemljama u Africi poput Senegala, Gambije, Malija, Čada, Etiopije i Nigera više od polovine stanovništva preko 15 godina nepismeno. Za zemlje desetkovane velikim siromaštvom, glađu, sukobima i ratovima ovo nisu iznenađujuće brojke.

Zdravstveni standardi su prihvatljivo visoki i zadovoljavajući u mnogim muslimanskim zemljama. Međutim, u Africi se nekoliko muslimanskih zemalja južno od Sahare suočava sa ozbiljnim zdravstvenim problemima, a posebno sa problemima HIV-a/AIDS-a, slabe ishrane i tome slično, koji su se udomaćili u svim siromašnim afričkim zemljama, kako muslimanskim tako i nemuslimanskim.

Što se tiče političkog aspekta, participatorna, sudjelujuća vlast je loša ili nepostojeća u mnogim muslimanskim zemljama, a građanska i politička prava su također često ograničena. Izvještaj o slobodi (*Survey of Freedom*) Kuće slobode (*Freedom House*) za period 2001.-2002. godine na kraju je donio zaključak da na kraju 2001. "ne postoje istinska demokratija ili istinski slobodne zemlje u arapskom svijetu, a samo mali dio muslimanskih zemalja je slobodan i demokratski". Izvještaj dalje navodi da su korijeni demokratije i slobode najslabiji u 14 zemalja Srednjeg istoka (isključujući zemlje Sjeverne Afrike). U čitavom muslimanskom svijetu samo su Mali i Senegal bili slobodni prema kriterijima Kuće slobode. Osamnaest zemalja, uključujući Jordan, Kuvajt, Tursku, Bangladeš, Indoneziju i Maleziju su kategorisane kao djelomično slobodne, dok je drugih 28, uključujući Alžir, Egipat, Libiju, Bahrejn, Iran, Irak, Oman, Katar, Saudijsku Arabiju, Siriju, Ujedinjene Arapske Emirate, Jemen, Bruneje i Pakistan, proglašeno neslobodnim zemljama. Mada se kriterijima i procjeni Kuće slobode može prigovarati u nekim njenim aspektima, sveukupni zaključci predstavljaju sramnu optužbu o stanju političke uprave u dobrom dijelu muslimanskog svijeta.

Nedostatak slobode

Izvještaj Ujedinjenih naroda o humanom razvoju u arapskom svijetu ističe tri deficita prisutna u arapskim zemljama a koji bi također bili primjenjivi za neke nearapske muslimanske zemlje. To su nedostatak slobode, gdje su arapske zemlje u poređenju sa drugih šest regiona (Sjeverna Amerika, Okeanija, Evropa, Latinska Amerika i Karibi, jugoistočna Azija i Subsaharska Afrika) krajem 1990-ih imale najniže pokazatelje sloboda kao i "prava glasa i odgovornosti organa uprave"; zatim deficit u osnaživanju žena, gdje se arapski region nalazi na pretposljednjem mjestu; te deficit u ljudskim vještinama/znanju u odnosu na visinu prihoda, gdje arapski region ima veoma slab stepen obrazovanosti, visok procenat nepismenosti i najniži stepen pristupa informacijskim i komunikacijskim tehnologijama od svih regiona u svijeta, pa čak niži i od Podsaharske Afrike.

U "Indeksu percipirane korumpiranosti iz 2002." *Transparency Internationala* (a koji mjeri percepciju stepena korumpiranosti na osnovu mišljenja poslovnih ljudi, intelektualaca i analatičara rizika) najvišom ocjenom ocijenjena (u smislu da je najmanje korumpirana) muslimanska zemlja – Malezija – zauzela je tek 33. mjesto među 102. zemlje analizirane u izvještaju. Maleziju slijede Tunis (36.), Maroko (52.), Egipat (62.), Turska (64.), Senegal (66.), Malavi (68.), Uzbekistan (68.), Pakistan (77.), Kazahstan (88.), Azarbejdžan (95.), Indonezija (96.), Nigerija (101.) i Bangladeš (102.) kao posljednji.

Loša uprava i razvoj u velikom dijelu muslimanskog svijeta imaju utjecaj na odnose sa Zapadom na nekoliko međusobno povezanih načina. Oni prije svega doprinose jednoj ogromnoj neravnoteži moći i utjecaja između muslimanskih zemalja pojedinačno i kolektivno, na jednoj

strani, i razvijenijih zapadnih zemalja, na drugoj strani. Ta neravnoteža djelomično je rezultat velike razlike u ekonomskoj moći i bogatstvu između dvije strane – samo SAD naprimjer sa BDP-om od 9,913 milijardi američkih dolara korigovanih za kupovnu moć koji su imale u 2000. gotovo su šesnaest puta ekonomski jače od cijelog arapskog svijeta čiji ukupuni BDP iznosi 604 milijarde američkih dolara.

Razlika u ekonomskoj moći međutim nije jedini faktor koji doprinosi ovoj ogromnoj neravnoteži. Ekonomski, socijalni i politički problemi koji pogađaju mnoge u loše vođenim i slabo razvijenim zemljama muslimanskog svijeta također umanjuju njihovu sposobnost da reaguju, ugrožavaju njihov dignitet i međunarodni status te umanjuju snagu njihovog zahtjeva i utjecaja u međunarodnim poslovima. Njihove deklaracije i preporuke zbog toga nemaju isti utjecaj kao iste moćnijih i bolje vođenih država i grupacija.

Deklaracije Arapske lige i Organizacije islamske konferencije dobar su primjer. One nisu nešto posebno zapažene izvan muslimanskog svijeta. Mora se istaknuti da ovakvo stanje stvari ima malo veze sa činjenicom da su zemlje o kojima se govori muslimanske. Istu takvu nepovoljnu poziciju dijele sve grupacije koje su u suštini sastavljene od siromašnijih zemalja i sve zemlje koje se suočavaju sa političkim, ekonomskim i socijalnim problemima.

Kao rezultat ove nepovoljne pozicije, slabije arapske i muslimanske zemlje imaju malu moć pregovaranja ili pogađanja sa Zapadom a posebno sa SAD-om oko širokog dijapazona bilateralnih, interregionalnih i globalnih pitanja. A ona uključuju pitanja politike i sigurnosti poput Palestine, napada na Afganistan, drugog rata protiv Iraka i borbe protiv terorizma, i ekonomska pitanja kao što su privredni sporazumi i pregovori sa Međunarodnim monetarnim fondom (IMF) i Međunarodnom trgovinskom organizacijom (WTO).

Neravnopravni odnosi

Slabost i neosposobljenost koje nastaju iz loše uprave i slabog razvoja također dovode do toga da mnoge muslimanske zemlje postaju ovisne o ekonomskoj pomoći Zapada i u nekim slučajevima o zapadnoj vojnoj pomoći i zaštiti. To ih čini ranjivim na poticaje i pritiske da djeluju u skladu sa interesima Zapada a posebno SAD-a. Ponašajući se tako one kompromitiraju svoju nezavisnost i suverenitet te žrtvuju dio svojih vitalnih nacionalnih interesa ali i interesa drugih muslimanskih zemalja. To također razjedinjuje i dovodi u sukob i nered države muslimanskog svijeta, pri čemu se one koje su postale potčinjene SAD-u huškaju protiv onih muslimanskih zemalja koje su uspjele zadržati neki stepen nezavisnosti.

Egipat koji je 1978. potpisao mirovni sporazum sa Izraelom i koji obično radi na tome da razvodni arapske rezolucije o okupiranoj Palestini godišnje prima 1,3 milijarde američkih dolara vojne pomoći i 615 miliona američkih dolara za socijalne programe. Na drugoj strani, palestinske vlasti ne dobijaju nikakav američki novac. Američka vojna pomoć Pakistanu prije 11. septembra ukupno je iznosila 3,5 miliona američkih dolara, da bi poslije toga skočila na 1,3 milijarde američkih dolara. Uzbekistan je dobio američku pomoć nakon što je dozvolio američkim trupama i avionima da se smjeste blizu granice sa Afganistanom. Sa pokretanjem rata protiv Iraka Jordan je počeo uživati 198 miliona američkih dolara vojne pomoći. Tursku se pokušalo pridobiti značajnom ekonomskom i vojnom pomoći Amerike ali ona nije poklekla.

Na koncu, sigurnost Kuvajta došla je uz veliku cijenu – američka baza zauzima jednu trećinu njegove teritorije. Američka centralna komanda za napad na Irak bila je smještena na teritoriji Katara, također arapske države.

Nigdje ovisnost i slabost muslimanskog svijeta nisu veće i više ponižavajuće nego u Palestini gdje se arapske i muslimanske zemlje za potrebe posredovanja moraju oslanjati primarno na Ameriku, najvjernijeg saveznika i prijatelja druge strane, odnosno Izraela.

Loša uprava, rasprostranjeno kršenje ljudskih prava zajedno sa tlačiteljskom i nedemokratskom vlasti u nekim muslimanskim zemljama daju izuzetno negativnu predstavu o muslimanskim državama te izazivaju zasluženu kritiku Zapada a nekada i cenzuru, što opet čini njihove međusobne odnose sklonim sukobu. Tenzije između vlasti i naroda u takvim okolnostima također slabe državu i njenu sposobnost da se odupre pritisku Zapada. U svojoj najlošijoj političkoj i ekonomskoj situaciji oslabljene muslimanske zemlje poput Afganistana postale su lahke mete vojne agresije. U Iraku su zločini koje je Saddam Husein počinio nad svojim narodom vješto korišteni u javnosti da bi se opravdala invazija na ovu zemlju.

Povezivanje islama i muslimana sa lošom upravom i nerazvijenosti, iako pogrešno s obzirom da loša uprava postoji u mnogim zemljama bez obzira na njihov religijski sastav, također ugrožava sliku i dignitet kako ove religije tako i njenih pripadnika, a tako i odnose između muslimanskog svijeta i Zapada.

Neravnopravan status i priroda ovih odnosa, uz preostala sjećanja na prošlo kolonijalno tlačenje i trenutnu ponižavajuću ovisnost i slabost, izazivaju među muslimanima ogorčenje i neprijateljstvo prema Zapadu. Na drugoj strani, isti ti faktori hrane osjećaj superiornosti koji nekada graniči sa prezirom i arogantnosti u nekim dijelovima Zapada.

Loša uprava i nerazvijenost su složeni i duboko ukorijenjeni problemi koji zahtijevaju velik i kontinuiran napor za njihovo rješavanje. Svaka zemlja je specifičan slučaj sa vlastitim spojem političkih, ekonomskih, socijalnih i sigurnosnih problema, i svaka od njih treba biti tretirana posebnim skupom mjera. Najsiromašnije zemlje sa oskudnim prirodnim resursima i ljudskim kapitalom, a koje većinom trebaju i emancipaciju, imaju najmanje mogućnosti da se izbave iz svoje krize. U takvim slučajevima, nacionalna akcija sama bi obično bila uveliko uzaludna, a regionalna i međunarodna pomoć bi mogla biti presudna.

Sedmo poglavlje

Dupli standadri u vanjskoj politici Zapada

Glavne akutne poteškoće u komunikaciji između muslimanskog i evropskog svijeta nisu se iznenada pojavile. Suprotno tome, one su nastajale polahko tokom vremena usljed duplih standarda Zapada u njegovom odnosu sa muslimanskim svijetom. Negativna osjećanja koja je ova pojava izazvala kod mnogih muslimana rezultat su mnogobrojnih iskustava muslimanskog svijeta sa Zapadom tokom moderne povijesti. Znajući da je Zapad svoje principe slobode i pravde ostvario preko društvenih i političkih revolucija koje su uslijedile nakon prosvjetiteljstva, prosto je neshvatljivo da tokom 19. i 20. stoljeća ti principi nisu primijenjeni u odnosu Zapada prema ostatku svijeta a posebno muslimanskog. I dok su se prethodna poglavlja bavila povijesnim i političkim aspektima zapadno-muslimanskih odnosa, ovo poglavlje će preuzeti te argumente i fokusirati se na pitanje ideološke dosljednosti i duplih standarda Zapada.

Imperijalistička i kolonijalna evropska vladavina u muslimanskim područjima ostavila je tragove užasa, represije i divljaštva u svijesti kolonijaliziranih civilizacija. Imperijalisti su pokazali ne samo nedostatak respekta prema islamskoj kulturi i religiji nego i elemente rasizma i kulturne arogantnosti.

Balforova deklaracija je 1917. godine Jevrejima obećala nacionalnu domovinu u Palestini, što je dovelo do sukoba sa arapskim stanovništvom koje je tu živjelo. Nakon Prvog svjetskog rata tajni Sajks-Pikotov sporazum, koji je razrađen tokom rata, podijelio je arapski svijet između Engleske i Francuske u “zone utjecaja”. Zbog duplih standarda sloboda i pravo na samoodređenje bili su ograničeni na građane ove dvije evropske zemlje, ali u potpunosti uskraćeni arapskim državama.

Na ekonomskoj ravni, područje arapskog svijeta je eksploatirano u korist Evrope. Odnos između realne ekonomske vrijednosti, na jednoj strani, i cijene prodavanih dobara i usluga, na drugoj, bio je nepravedan i politički nametnut, dok su zapadni političari okolo propovijedali o “slobodnoj trgovini” i tržišnim mehanizmima. Na hiljade ljudi koji su bili primorani da pod francuskim vođstvom rade na kopanju Sueckog kanala izgubilo je u Egiptu živote zbog gladi i bolesti, dok prisilni rad u isto vrijeme u Evropi nije više bio dozvoljen. Nakon nacionalizacije Sueckog kanala 1956. godine vojne snage Britanije, Francuske i Izraela napale su i zauzele ovaj vrijedni i ekonomski važan strateški prolaz kako bi spriječile Egipćane da ostvare svoje pravo i kontrolu nad svojom teritorijom i ekonomijom.

Nakon Drugog svjetskog rata muslimanski svijet se nadao da će oslabljena Evropa, koja je iskusila sve nedaće tog rata, biti humanija u odnosu prema drugima, a posebno prema onima koji su je podržavali u njenoj borbi protiv nacizma.

Građani drugog reda

Međutim, dupli standardi nastavili su preovladavati čak i nakon postratne obnove Evrope kada su u Evropu dovedeni milioni muslimanskih radnika iz različitih muslimanskih krajeva poput Turske i Sjeverne Afrike te bili tretirani kao građani drugog reda. Pored toga, one muslimanske zemlje koje su bile teško pogođene Drugim svjetskim ratom poput Egipta i Libije nisu primile nikakvu nadoknadu za štetu koju su Evropljani nanijeli na njihovom tlu. U obje ove zemlje mnogi ljudi kasnije su poginuli kao žrtve mina koje su u Drugom svjetskom ratu postavile snage Saveznika i Osovine. Te mine ne samo da su osakatile i onesposobile mnoge ljude nego su također imale negativan efekt na ekonomski razvoj ovih zemalja, što se i danas može osjetiti. I dok zemlje odgovorne za postavljanje mina nikada nisu ni razmatrale mogućnost kompenzacije žrtvama ili plaćanje reparacija u Sjevernoj Africi, dotle su se iste – sasvim ispravno – drugačije ponašale prema mnogim evropskim ili kasnije izraelskim građanima.

Dupli standardi Evrope još uvijek su vidljivi u njenim oportunističkim političkim odnosima sa muslimanskim svijetom. Zapadna demokratija i ljudska prava su zanemareni u muslimanskim zemljama kada je to u suprotnosti sa evropskim ili američkim interesima. Zapad obično čak podržava okrutne diktatorske režime u muslimanskom svijetu – i zemljama Trećeg svijeta općenito – kada je to u njegovom interesu, dok na drugoj strani zapadne vlade nastavljaju držati predavanja ostatku svijeta o važnosti demokratije i ljudskih prava.

Ti standardi se također ne primjenjuju na režime koji sarađuju sa Zapadom i koji štite njegove interese, kao što je Saudijska Arabija. Međutim, Sirija i Afganistan su stavljeni ili su bili stavljeni pod lupu zbog kršenja ljudskih prava zato što to neće ugroziti zapadne interese u slučaju ove dvije zemlje. Tužno je da se to što su SAD uradile u Afganistanu ne smatra povredom ljudskih prava nego je svrstano u posebnu kategoriju.

Uz podršku evropskih zemalja, naprimjer, opći izbori 1992. godine u Alžiru su poništeni snagom tenkova zato što se režim na vlasti i njegove vojne snage bojao da će pobijediti fundamentalistička stranka. U građanskom ratu proisteklom nakon toga u Alžiru je život izgubilo između 70 000 i 100 000 ljudi.

Drugi primjer bilo je svrgavanje regularno izabranog premijera Mosaddeka u Iranu 1953. god., koje su Velika Britanija i SAD podržale da bi zaštitile naftne interese Zapada u regionu. Ustrajnost Zapada u podržavanju autoritarnih ili diktatorskih režima u regionu koji štite njegove interese i primjenjuju njegovu politiku u muslimanskom svijetu samo je izraz isključivo njegove moći i interesa. Istovremeno se lokalni pokreti i vlade optužuju za nepoštivanje globalnih vrijednosti čovječanstva. Nepovjerenje muslimana prema zapadnoj politici, izjavama i ideologijama bilo bi manje izraženo kada bi Zapad na Srednji istok i ostatak Trećeg svijeta primjenjivao iste one standarde i vrijednosti koje primjenjuje u svojim zemljama.

Zemlje kojima je Zapad vladao imale su tlačiteljske režime, što je suprotno zapadnim idealima i vrijednostima. Tužno je da su oni koji su protestirali, zahtijevajući demokratsku slobodu i iskorjenjivanje korupcije, bili proganjani i mučeni. U svijesti muslimana duboko se ukorijenilo saznanje da su mnoge sprave za mučenje poput električnih batina i drugih savremenih sredstava opresije rezultat zapadne tehnologije, te su tako poistovjećene sa njenom kulturom. Slično tome, teško da je iznenađujuće to što se u nekim muslimanskim zemljama na ministra unutarnjih

poslova koji okrutno sprječava demonstracije i grubo krši građanska prava također gleda kao na proizvod ili sredstvo zapadnih vlada.

Sljedeći primjer duplih standarda Zapada jeste njegova kontinuirana podrška Izraelu. Ilegalna vojna okupacija Palestine, ozbiljna kršenja ljudskih prava te ignoriranje i decenijama dugo kršenje rezolucija Ujedinjenih naroda od strane Izraela – o čemu je bilo govora u drugom poglavlju – tjeraju mnoge muslimane da dovedu u pitanje ozbiljnost zapadne posvećenosti univerzalnim ljudskim vrijednostima. Oni pitaju da li su životi Palestinaca i Arapa manje vrijedni od života Izraelaca ili Evropljana, i da li međunarodno pravo važi samo za slabe a ne i za moćne.

Kršenje međunarodnog prava

Moderni koncept međunarodnog prava nastao je nakon završetka dva užasna svjetska rata. Povelja Ujedinjenih naroda donesena je primarno da bi osigurala održavanje međunarodnog mira i sigurnosti između različitih zemalja u svijetu, te sprječila buduće ratove i humanitarne katastrofe. Čini se međutim da su ova povelja i međunarodno pravo obično ignorirani kada god se to čini zgodnim. Ne samo da je Izrael prekršio različite međunarodne zakone, nego su i drugi poput SAD-a i Velike Britanije to također učinili.

Nakon krvoprolića 11. septembra 2001. SAD su insistirale na unilateralnoj reakciji bez saglasnosti međunarodne zajednice. Tokom afganistansko-američke krize SAD su odbile sve oblike direktnih pregovora sa talibanskom vladom. Umjesto toga, SAD su tražile trenutačno izručenje Usame b. Ladina te prijetile da će zemlja biti izložena vojnom napadu ukoliko režim u Afganistanu to ne uradi.

Kada se takvo ponašanje SAD-a detaljno preispita, vidimo da je ono u suprotnosti sa članom 2(3) Povelje Ujedinjenih naroda, koji od svih svojih članica zahtijeva mirno rješavanje sporova. Pored toga, član 33 (1) iste Povelje zahtijeva od članica u sukobu da upotrijebe sva moguća mirna sredstva za rješavanje sporova, kao što su pregovori, posredovanje, istraga, izmirenje, arbitraža, zakonsko poravnanje i da pribjegavaju, ako je neophodno, regionalnim posredstvima i aranžmanima.

Kršenje oba ova člana Povelje od strane SAD-a bez bilo kakve popratne reakcije evropskih država ohrabrilo je američku administraciju da ponovi istu stvar u Iraku. SAD i Velika Britanija insistirale su na nametanju svoje volje međunarodnoj zajednici suprotno pravilima međunarodnog prava. Iako su međunarodno pravo i rezolucije Ujedinjenih naroda u tom momentu zahtijevale punu inspekciju oružja u Iraku, proces je prekinut američkim napadom na Irak 19. marta 2003. godine.

Prema odredbama Povelje Ujedinjenih naroda postoje samo dvije situacije u kojima je dopustiva upotreba sile, i to u kolektivnoj ili individualnoj samoodbrani protiv aktualnog ili predstojećeg oružanog napada ili kada Vijeće sigurnosti da instrukcije ili odobri upotrebu sile da bi se održao ili ponovo uspostavio međunarodni mir i sigurnost (član 51. i 42. Povelje Ujedinjenih naroda). U slučaju Iraka nije postojala niti jedna od ove dvije okolnosti. Drugim riječima, upotreba sile protiv Iraka predstavljala je kršenje međunarodnog prava. Štaviše, čini se da su SAD upotrijebile napad kao oblik kazne ili zastrašivanja protiv mogućih budućih terorističkih napada.

Bez obzira na postojanje Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima donijete 12. augusta 1949. godine (Treća ženevska konvencija), sa afganistanskim zatvorenicima koje su uhvatile američke snage u Afganistanu postupalo se okrutno i oduzeto im je pravo na pošteno suđenje. Iako se ovi nepravedni postupci smatraju kršenjem međunarodnog prava, zapadni svijet je rijetko protestovao ili zauzimao se za prava ovih ratnih zatvorenika. (Čak i ako se ne smatraju ratnim zatvorenicima, oni imaju pravo na dostojan zakonski proces, uključujući zakonsko pravo na advokata koji će ih zastupati.) Osobe zarobljene u Afganistanu su još zatvorene u američkoj pomorskoj bazi Gvantanamo na Kubi i prema njima se postupa suprotno Trećoj ženevskoj konvenciji. Ovdje se postavlja pitanje da li zaštita predviđena zakonom važi samo za zapadne građane.

Nedostatak istinske i sveobuhvatne pravde

Kada su Talibani u Afganistanu naredili rušenje kulturno neznačajnog kipa Bude, zapadne države su – zajedno sa mnogim muslimanskim – izrazile svoj gnjev i neodobravanje takvih varvarskih postupaka. Neki zapadni mediji iskoristili su se ovom prilikom da istaknu zaostalost i kulturnu nerazvijenost muslimanskih zemalja i islama. Međutim, tokom Zaljevskog rata 1991. godine kada su američki napadi u Iraku pogodili izuzetno važna historijska i arheološka mjesta i muzeje čulo se veoma malo kritike. I dok američke okupacijske snage odmah nakon rata 2003. nisu uradile apsolutno ništa da bi zaštitile iračku kulturnu baštinu od pljačkanja i iračke muzeje od lopova, dotle nisu imale ništa protiv zaštite Ministarstva nafte u Bagdadu od uljeza. U oba slučaja Haška konvencija o zaštiti kulturnog vlasništva u okolnostima ratnih sukoba (iz 1954. godine) bila je ignorirana, što je primjer kulturnog varvarstva za koji je Vašington volio optužiti druge zemlje u nekim ranijim prilikama.

U nekim drugim slučajevima zapadne zemlje doprinijele su zaštiti i restauraciji drevnih historijskih spomenika u muslimanskim zemljama, ali izgleda da su one svoje napore prvenstveno usmjerile na nemuslimanske ornamente i historijska mjesta kao što su ona iz asirskog, budističkog, faraonskog i rimskog vremena. Ignoriranje srednjovjekovnog doprinosa muslimana svjetskoj historiji odražava dualitet Zapada u odnosu prema konceptu očuvanja i zaštite naše svjetske baštine. Naposljetku, UNESCO je rijetko pružao finansijsku pomoć Egiptu i arapskom svijetu za zaštitu islamske baštine za razliku od naprijed spomenutih povijesnih nasljeđa.

Pozitivni pomaci u unapređenju prava žene prošli neopaženi

Pitanje "žene u islamu" i dalje je vruća tema u zapadnim medijima. Koristi se svaka prilika da bi se predstavila zaostalost i nerazvijenost prava žena u muslimanskom svijetu ili u islamu. Pitanja kao što su pokrivanje žene, višeženstvo ili obrezivanje ženske djece zauzimaju vrh liste. Istraživanje takvih tema nažalost nije zasnovano na činjenicama nego na orijentalističkim idejama koje su izvučene iz priča kao što su "Hiljadu i jedna noć" ili "Svijet harema".

Pozitivni događaji u vezi sa pravima žena u muslimanskim društvima često ostaju nezapaženi. Žene u Egiptu, naprimjer, ostvarile su pravo na predstavljanje u parlamentu 1956. godine,

prednjačeći tako i ispred žena Švicarske. Plate i naknade za rad također su jednake i za muškarce i za žene u većini muslimanskih zemalja za razliku od nekih država na Zapadu. Islam također određuje finansijske obaveze oca prema svojoj porodici te nalaže razdvajanje između finansijskih obaveza muškarca i žene. Obrezivanje ženske djece nije muslimanski običaj i nema osnova u islamu ili u Kur'anu, ali bez obzira na to ono se još uvijek prakticira u nekim afričkomuslimanskim zemljama uz protivljenje mnogih muslimana.

Ipak pošteno je reći da muslimani muškarci mogu također primjenjivati duple standarde. Neki muslimani, naprimjer, oženili bi ženu sa Zapada i onda kritikovali njene "liberalne" stavove. Velika većina vjernika muslimana koristi se zapadnim proizvodima i prihvata različite aspekte zapadne kulture, istovremeno kritizirajući i optužujući ne samo Zapad nego i vlastita društva za sekularizam, rastakanje i dezintegraciju društva. Kao što znamo, licemjerstvo je ljudski nedostatak zajednički svim našim društvima bez obzira koju religijsku pozadinu ta društva imala.

Analizirajući naprijed spomenute primjere postaje jasno da su u mnogim slučajevima zapadna vanjska politika i intelektualni diskurs nerealni, pristrasni i da ne pokazuju nikakvu zainteresiranost za slušanje drugog. Čini se da Zapad ima veliki problem sa prihvatanjem raznolikosti. I dok muslimanski svijet nije bez istog ovog problema, arogantnost moćnih je mnogo štetnija od uskogrudnosti slabih. Dupli standardi koje zapadne sile koriste u postupanju sa Srednjim istokom ili muslimanskim svijetom jedna su od glavnih prepreka bilo kakvom smislenom dijalogu između dvije strane.

S vremenom mostovi povjerenja između Zapada i muslimanskog svijeta su oslabljeni, uništeni ili demontirani. Pojavili su se gusti oblaci intelektualnog licemjerstva, koji prekrivaju svijest i stavove obje strane. Da bi se ova tmurna situacija prevazišla i da bi otpočela međusobna razmjena na jednakoj osnovi potreban je jedan dugi period saradnje. Ono što očajno trebamo jeste združeno novo iščitavanje zajedničke povijesti kako na akademskom tako i na javnom nivou te ispitivanje i jačanje zajedničkih interesa obje strane (umjesto potkopavanja interesa muslimanskih društava u korist zapadnih zemalja). Mi moramo prihvatiti da niti jedna strana nije homogena nego izuzetno raznolika i da nema ništa pogrešno u tome što je neko drugačiji.

Također trebamo više intelektualnih, obrazovnih i javnih razmjena. Treba pružiti mogućnost većem broju ljudi da se sastanu i da raspravljaju o zajedničkim brigama, odnosno da to čine koristeći postojeće i nove medije.

Samo onda kada muslimanski svijet bude osjetio da je tretiran kao cijenjen i jednak partner i kada mu se da fer prilika da da svoj doprinos globalnoj zajednici, mogu se postaviti prvi elementi u ponovnom uspostavljanju mostova koji će povezivati Zapad i muslimanski svijet. A prvi suštinski korak prije svega bi bio da se oslobodimo bilo kakvih intelektualnih naturanja duplih standarda koji dijalog čine tako teškim.

Osmo poglavlje

Jedanaesti septembar, međunarodni terorizam i ratovi u Afganistanu i Iraku

Teroristički napadi 11. septembra 2001. izazvali su seriju događaja koji će zadati snažan udarac odnosima između velikog dijela muslimanskog svijeta i, posebno, SAD-a. Napadi su bili motivirani neprijateljstvom prema američkoj politici na Srednjem istoku, a posebno američkim vojnim prisustvom u Saudijskoj Arabiji i američkom podrškom Izraelu u izraelsko-palestinskom sukobu. Međutim napadi od 11. septembra, a onda i proistekli "rat" protiv terorizma koji je objavila Amerika, te američki napad na Irak uz snažnu podršku Velike Britanije, Španije, Australije i Izraela imali su kumulativni efekt podgrijavanja neprijateljstva i proširivanja razlika između muslimanskog svijeta, na jednoj strani, i zapadnog, na drugoj.

Napadi na Svjetski trgovinski centar u Njujorku i Pentagon u Vašingtonu gotovo su univerzalno osuđeni u arapskom i muslimanskom svijetu. Izuzetak je vjerovatno bio Irak gdje je prevagnula ogorčenost na Amerikom predvođeni napad na Irak 1991. nakon iračke invazije na Kuvajt, zatim na decenijama duge sankcije koje su Iraku nametnute većinom na podgovaranje SAD-a a uz podršku Velike Britanije, te na pravno sumnjivu zonu zabranjenog letenja koju su ove dvije zemlje nametnule nad više od polovine iračkog teritorija.

U ostatku arapskog i muslimanskog svijeta ljudi se bili užasnuti tragedijom 11. septembra i žalili su zajedno sa američkim narodom. Međutim, također je postojao tihi i uveliko neizražen osjećaj da se to SAD-u desilo zbog njihove politike na Srednjem istoku i hegemonističkog ponašanja, zbog unilateralizma i arogancije koja se posebno povezivala sa administracijom George W. Busha. Takva percepcija nije bila ograničena samo na muslimanski svijet. To je bio zajednički osjećaj naroda Kine, Južne Koreje kao i mnogih drugih zemalja Trećeg svijeta.

Jedanaesti septembar je uništio osjećaj neranjivosti i nepobjedivosti najveće sile koju je svijet ikada vidio, te je označio početak dramatične promjene u američkoj percepciji muslimanskog svijeta. Duboka emocionalna i politička trauma koju je izazvao napad El-Ka'ide razvila se u jak antimuslimanski sentiment i među američkom administracijom i među američkim narodom. Tako je "rat" objavljen protiv terorizma postao rat ne samo protiv El-Ka'ide nego protiv svih militantnih i terorističkih pokreta koje su činili muslimani, uključujući i one koji su se borili za objektivno pravedan cilj kao što je samoodređenje ili koji su se borili protiv političke represije. U takvim okolnostima nije bilo teško povremeno upasti u zamku izjednačavanja El-Ka'ide i terorizma

sa islamom i muslimanima općenito, iako je terorizam također prisutan i među narodima drugih religija (naprimjer, katolici i protestanti u Sjevernoj Irskoj, nacizam, Crvena armija u Japanu i Aum Shinrikyo, državni terorizam u Izraelu, hinduistički militarizam te terorizam Tamilskih tigrova).

Izjednačavanje islama sa terorizmom

Snažni antimuslimanski karakter "rata protiv terorizma" ispoljava se na mnogo načina. Jedan je direktno i indirektno izjednačavanje terorizma sa muslimanskim grupama i islamom, a izjednačavanje "rata" protiv terorizma sa ratom protiv muslimanskih terorističkih organizacija. Tako naprimjer te organizacije dominiraju na listi terorističkih organizacija u američkom Stejt Departmentu, a uključivanje nekoliko nemuslimanskih terorističkih organizacija na listu smatra se pukim simbolizmom. Imigracijske provjere na ulazu u zemlju i u konzularnim uredima su najstrožije za muslimane. Apliciranje za ulaznu vizu u SAD također je postalo otežano za muškarce koji dolaze iz velikog broja arapskih i muslimanskih zemalja. Isto tako, kontrola i sigurnosne provjere domaćinstava najjače su za Arape i muslimane u SAD-u. To se značajno razlikuje od imigracijskih provjera u Evropi i drugim zemljama (sa izuzetkom Australije) gdje je rasno/religijsko profiliranje daleko manje vidljivo.

Antimuslimanski sentiment također je bio vidljiv u zalutalim i neopreznim komentarima članova američke administracije unatoč njenim ponavljanim negiranjima optužbe da je rat protiv terorizma u suštini rat protiv islama. On je također bio vidljiv i u drugim dijelovima američkog i zapadnog društva. Američki predsjednik je isto tako nemarno upotrijebio riječ "krstaški rat" u vezi sa američkim vojnim akcijama na Srednjem istoku, a rat u Afganistanu nazvan je "operacija beskonačna pravda" sve dok muslimanske organizacije nisu prigovorile na naziv pa je preimenovan u "operacija stalna sloboda". Samo nekoliko dana nakon događaja 11. septembra italijanski premijer Silvio Berluskoni je istaknuo "superiornost naše (zapadne) civilizacije, koja je sistem koji garantuje blagostanje, poštivanje ljudskih prava i – za razliku od islamskih zemalja – poštivanje vjerskih i političkih prava". Kanterberijski nadbiskup nazvao je napad na Afganistan "pravednim ratom" koji svi dobri kršćani treba da podrže. Naposljetku, prijavljena su mnogobrojna uznemiravanja Arapa i muslimana u SAD-u i u drugim zemljama nakon 11. septembra 2001. godine.

Stajalište Arapa i muslimana da je američki rat protiv terorizma usmjeren samo protiv muslimana dodatno je podržano upornim odbijanjem Amerike da prizna i reaguje protiv izraelskog državnog terorizma u Palestini. Neuspjeli pokušaji Bušove administracije da dokažu povezanost između svrgnutog iračkog režima i El-Ka'ide ili nekih drugih terorističkih organizacija također su percipirani u tom svjetlu.

Međutim, mora se priznati da su i sami muslimani također doprinijeli povezivanju terorizma sa njihovom religijom. Za razliku od drugih terorističkih pokreta koji se obično ne identificiraju na osnovu određene religije, sama imena nekih muslimanskih militantnih organizacija poput Hizbullaha i Džema'a islamijje su povezana sa islamom. Često je također cilj ovih grupa osnivanje "islamske države". Nadalje, povezivanje muslimana sa ratobornošću, oružanom borbom i nasiljem postaje još izraženije kada se nasilni džihad i djela krvoprolića eksplicitno izvršavaju u ime islama. U svim ovim slučajevima islam je jednostavno otet da bi služio militantnim i

terorističkim ciljevima. U svakom slučaju, muslimani moraju također kriviti sebe ukoliko i drugi počnu identificirati ove pokrete sa islamom.

Pokreti koji uključuju muslimanske grupe koje se bore protiv percipirane političke represije te za autonomiju i nezavisnost doživjele su snažno nazadovanje nakon 11. septembra. Vlade koje upravljaju nekim problematičnim područjima iskoristile su se ovom situacijom da pokrete na svojoj teritoriji stigmatiziraju kao terorističke organizacije te su u skladu s tim intenzivirale svoje vojne operacije protiv njih. I Rusija u Čečeniji, i Kina u Xingjianu, i Indija u Kašmiru, i Filipini na Mindanau i i Indonezija u Aćehu su obezbijedile američko priznanje da su ove grupe terorističke organizacije nakon što je prethodno Vašington bio neodlučan da to uradi. Na Filipinima su se američke trupe čak pridružile lokalnim sigurnosnim snagama u izvršavanju operacija protiv Islamskog fronta oslobođenja Moro (MILF) i razbojničke grupe Ebu Sejjaf, koja je stavljena u rang "terorističkih" organizacija i od strane SAD-a i od strane filipinske vlade. Najveći stradalnik u svemu tome je naravno Palestinski oslobodilački pokret. Izrael je naravno iskoristio postseptembarski antiteroristički sentiment kako bi Palestinskom oslobodilačkom pokretu i drugim militantnim palestinskim grupama nanio dodatne udarce.

Međutim, bez obzira na rezerve muslimana kada je u pitanju zloupotreba terorističkih napada u Njujorku, većinu muslimanskih zemalja tragedija 11. septembra je potakla da potraže zajedničke interese sa SAD-om i da se pridruže ratu protiv terorizma. Praktično sve one su postale dio antiterorističke kampanje i sarađuju u razmjeni obavještajnih informacija, nadgledanju, presijecanju dotoka finansija te u hapšenju terorističkih elemenata.

Neuspjeh da se uhvati u koštac sa korijenima terorizma

Međutim, postojale su suštinske razlike između američkog pristupa u borbi protiv terorizma i pristupa koji su snažno zagovarale muslimanske zemlje. Muslimanski svijet je na američki pristup gledao kao na pokušaj da se bavi simptomima a ne korijenima terorizma usmjerenog prema SAD-u. Pored toga, za američki pristup se smatralo da koristi kaznena, izrazito vojno orijentirana sredstva umjesto političkih i socio-ekonomskih inicijativa kojima bi pridobio srca i umove običnog naroda i tako riješio osnovne i suštinske probleme. Prema shvatanju muslimanskih vlada terorizam je – ispravno – smatran u suštini politički izazvanom pojavom i nečim što, u konačnoj analizi, traži političko rješenje. Na drugoj strani, vjerovalo se da se SAD ne žele baviti uzrocima sukoba zato što bi to zahtijevalo temeljitu preorijentaciju američke politike posebno na Srednjem istoku, a naročito u pogledu palestinskog sukoba. Gdje god su SAD ušle u diskusiju o fundamentalnim problemima, ustrajno su izbjegavale pomen palestinsko-izraelskog sukoba, umjesto toga nadugo špekuliraju o drugim uzrocima kao što su siromaštvo, manjak demokratije i islamski fundamentalizam.

Kontroverza koju okružuje američki napad na Afganistan izvrsno ilustrira ovu razliku u mišljenjima između SAD-a i muslimanskog svijeta. Amerikom predvođen napad na ovu zemlju kako bi se iskorijenila El-Ka'ida podržale su neke muslimanske vlade poput Pakistana i bivše sovjetske republike u Centralnoj Aziji koje su obezbijedile baze, pravo na prelijetanje njihovih teritorija, obavještajne informacije i drugu vrstu pomoći. Međutim, mnoge druge arapske i muslimanske vlade, uključujući Indoneziju i Maleziju (kao i većinu muslimanskog stanovništva),

koje su inače u potpunosti bile uključene u antiteroristističku kampanju, smatrale su da ta operacija nije neophodna i da ne predstavlja ispravan korak u pravcu poražavanja El-Ka'ide.

Po njihovom mišljenju napad na Afganistan bi samo izazvao ogromna stradanja i gubitak nedužnih civilnih života a bez ikakve garancije da će El-Ka'ida biti eliminisana. Vjerovalo se da bi napad na Afganistan prije otežao nego riješio problem terorizma tako što bi rasplamsao osjećanja kod muslimana i regrutirao nove članove u redove terorističkih organizacija. U tom pogledu čak i one muslimanske zemlje poput Pakistana koje su aktivno podržavale američke operacije u Afganistanu vjerovale su da će bič terorizma ostati ukoliko se ne riješe suštinski problemi. Njihovo stajalište bilo je lahko razumljivo s obzirom da su osjećanja masa bila apsolutno protiv napada na Afganistan i da su anti-američka i antizapadna osjećanja sve više rasla.

Rezultate američkog napada na Afganistan i dosadašnji rat protiv terorizma većina u muslimanskom svijetu vidi kao potvrdu svojih početnih stavova. Ruke i noge El-Ka'ide su slomljene, njeno sigurno sklonište u Afganistanu je uništeno, njeni talibanski domaćini su potučeni, a izvori finansiranja su postepeno ugušeni. I svugdje se vodi hajka protiv njenih ostataka. El-Ka'ida također nije uspjela istjerati američke snage sa tla Saudijske Arabije ili šireg prostora Srednjeg istoka niti je spriječila SAD da nastave tetošiti arapske despote. Ustvari, El-Ka'ida je samo navela SAD da još više pomažu i podržavaju muslimanske autoritarne režime u Centralnoj Aziji i Pakistanu.

El-Ka'ida je, na drugoj strani, uspjela pokrenuti razorne napade u srcu američkog tla, nanoseći pri tome duboku traumu američkoj psihi te izazivajući kod ove moćne supersile osjećaj nesigurnosti i straha. Troškovi sigurnosti za SAD su zbog toga ogromno porasli, što je američku administraciju navelo da pretjerano reaguje i još više od sebe otuđi muslimanski svijet. Usama bin Ladin, kojeg je američki predsjednik tražio "mrtva ili živa", očigledno je još uvijek itekako živ i još uvijek snima kasete koje izazivaju drhtavicu u kičmama Amerikanaca i Evropljana. Bez obzira na ogromne fizičke gubitke koje je El-Ka'ida pretrpjela, izgleda da je Usama bin Ladin dobio psihološki rat do te mjere da majice s njegovim likom predstavljaju popularan simbol podjednako među muslimanskom i nemuslimanskom omladinom. Borba protiv terorizma je u suštini bitka za srca i umove. Predsjednik George W. Bush gubi ovaj rat u korist Usame i onog što čini i ne čini.

Drugi rat protiv Iraka 2003. dodatno je rasplamsao srdžbu muslimana prema SAD-u i njegovim zapadnim saveznicima te je dodatno radikalizirao njihova osjećanja. Po svoj prilici to će dovesti do omasovljenja u redovima militanata i terorista. U pogledu bliske budućnosti to će, pored palestinskog pitanja, biti detalj koji će u najvećoj mjeri odrediti prirodu neprijateljstva između muslimanskog svijeta i posebno SAD-a. Ovisno od toga kako će se razvijati situacija u Iraku pod američkom okupacijom, posljedice bi potencijalno mogle biti kobne za obje strane, a naročito za američku.

Isporovocirani duplim standardima

Osjećanja muslimana prema SAD-u određuje nekoliko faktora. SAD su svoju političku strategiju, naprimjer, podržale tvrdnjama da Irak predstavlja prijetnju za svoje susjede i samu Ameriku, te da Irak posjeduje oružje za masovno uništenje. Međutim, SAD i njeni saveznici su odbacili

daljnje UN-ove inspekcije oružja kao beskorisne i bezuspješne. Umjesto toga, insistirali su na promjeni u režimu i navodno tražili da irački narod oslobode od "zlog" vladara kako bi u zemlji uveli demokratiju. Kao i većina ostalih zemalja u svijetu, velika većina muslimana se pitala, ako je Irak bio tako velika prijetnja, zašto je Amerika ta koja je zabrinuta a ne irački susjedi. Iako je progres bio spor, inspektori Ujedinjenih naroda su uspješno ispitivali tvrdnju da Irak posjeduje oružje za masovno uništavanje. Zašto onda ne dozvoliti inspektorima da nastave svoj posao sve dok ne bude jasno da li Irak uistinu krije oružje za masovno uništavanje ili ne?

Kao što je rečeno u petom poglavlju, arapski i muslimanski svijet je također (is)provociran činjenicom da je, na jednoj strani, potencijalno iračko nepoštivanje UN-ovih rezolucija tokom 12 godina kažnjeno brzim i totalnim ratom, dok se, na drugoj strani, izraelsko nepoštivanje istih tokom četiri decenije i stalna represija u Palestini još uvijek nagrađuje vojnom i finansijskom pomoći kao i direktnom političkom podrškom.

Muslimanski svijet također vidi i druge primjere otvorene dvoličnosti, duplih standarda i nekonzistentnosti u američkim stavovima. Muslimani upoređuju američki pristup u Iraku sa pristupom Amerike u slučaju Sjeverne Koreje, koja je priznala posjedovanje nuklearnog oružja, te izvršila probe projektila i protjerala posmatrače Ujedinjenih naroda. U slučaju Sjeverne Koreje Bušova administracija kaže da je diplomatija još uvijek pravo rješenje. Zato muslimanski svijet izvlači zaključak da je Irak izabran za metu iz više razloga: zato što predstavlja "nedovršeni posao"; što je muslimanska zemlja; što posjeduje druge po veličini rezerve nafte u svijetu; što ima najveću snagu u arapskom svijetu da se usprotivi Izraelu; i što je okupacija Iraka vjerovatno dio šireg plana da se strateški kontroliše Srednji istok i Centralna Azija.

Kao i ogromna većina zemalja i stanovništva u svijetu, muslimani su također Amerikom predvođeni napad na Irak smatrali apsolutno nepotrebnim, nepravednim i u odsustvu odobrenja Vijeća za sigurnost Ujedinjenih naroda za upotrebu sile potpuno nelegitimnim. Novu američku doktrinu o preventivnim napadima (prema Nacionalnoj sigurnosnoj strategiji od 2002. godine) osuđuje većina muslimanskih zemalja. Mnogi narodi, ako ne i njihove vlade, SAD smatraju prijetnjom za međunarodni mir i poredak zbog njihovog izrugivanja međunarodnom pravu i međunarodnim normama koje ne podržavaju njene uske i hegemonističke interese.

Ovdje se ne radi o neprijateljstvu prema Zapadu kao cjelini, s obzirom da su mnoge zapadne države i narodi također bili protiv rata u Iraku, nego samo protiv SAD-a i njenih saveznika. U tom smislu rat u Iraku je promijenio sliku Zapada u muslimanskom svijetu. Za Zapad se više ne smatra, barem u kontekstu ovog važnog pitanja, da je monolitna cjelina i da je jednako protiv muslimanskih interesa. Umjesto toga, važne države na Zapadu poput Francuske i Njemačke te veliki broj ljudi širom zapadnog svijeta udruženi su u borbi za zajednički cilj zajedno sa muslimanima. I oni također proživljavaju osjećaj nemoći i bespomoćnosti na koji se muslimanski svijet navikao u suočavanju sa očitom nepravednosti američke politike.

Muslimanska osjećanja prema SAD-u

Osjećanja muslimana prema SAD-u i njenim saveznicima znatno su znemirena pokretanjem napada na Irak. Rat u Iraku smatran je izuzetno neravnopravnim i nepravednim, jer je suočio najstrašnije naoružanu državu na svijetu protiv zemlje kojoj je oduzeta većina njenog naoružanja

i sredstava za samoodbranu. Bombardovanje i granatiranje iračkih gradova i njegovih stanovnika te američka okupacija Iraka ostavljaju neizbrisiv trag na arapski i muslimanski svijet i oživljavaju slike sličnih užasa iz Zaljevskog rata 1991. godine.

SAD i njeni koalicijski partneri vjeruju da će animozitet muslimana biti kratka života zato što se rat u Iraku brzo završio i da će nestati zato što je Saddam Husejn svrgnut. Muslimanski svijet, kao i većina izvan njega, vjeruje drugačije. Očekivanja saveznika da će se gnjev zbog masovnih razaranja, značajnih ljudskih gubitaka i okupacije brzo povući je nerealan. Mnogo je vjerovatnije da poslije rata američka okupacija i administracija Iraka neće biti prihvaćene te da će još dugo održavati negativna osjećanja kod muslimana.

Kao i obično, iako je muslimansko stanovništvo ujedinjeno u suprotstavljanju američkoj politici, njihove vlade to nisu. Države poput Kuvajta, Katara, Egipta, Saudijske Arabije i Jordana podržavaju ili pomažu SAD otvoreno ili tajno, a druge joj poput Sirije i Libije žestoko oponiraju. Sreća je da je Zapad također potpuno i žestoko podijeljen u pogledu napada na Irak jer bi u suprotnom razlike između Zapada i muslimanskog svijeta bile kruće i opasnije.

U muslimanskim zemljama koje su javno ili tajno podržavale SAD rat u Iraku je izazvao povećane tenzije između vlada i naroda, izuzev u Kuvajtu gdje su vlada i narod bili uglavnom ujedinjeni protiv Saddamovog režima. Vlade muslimanskih zemalja će biti sve više i više otuđene od svog naroda ukoliko iračke grupe nastave ili intenziviraju borbu protiv američke okupacije. U najgorem scenariju, neke arapske vlade bi mogle postati potpuno neodržive, te bi mogle biti prisiljene na reformu ili kolaps.

Američka okupacija i kontrola postratnog Iraka preko popustljive iračke vlade u Bagdadu, zajedno sa američkom strateškom dominacijom nad Afganistanom i Centralnom Azijom mogu se u Vašingtonu možda vidjeti kao značajan strateški uspjeh. Međutim, u velikom dijelu muslimanskog svijeta, kao i u mnogim drugim zemljama, oni će biti ogorčeno odbacivani i njima će se ogorčeno suprotstavljati kao primjeru agresivne američke hegemonije u 21. stoljeću. Antagonizam će i dalje rasti ukoliko SAD budu tražile drugi "Irak" na Srednjem istoku. Ono za što Bushova administracija vjeruje da predstavlja najljepši trenutak Amerike može se ustvari lahko pretvoriti u njenu najgoru noćnu moru i u početak kraja američke nadmoći i statusa u svijetu.

Jedanaesti septembar, rat protiv terorizma i vojni napad na Irak zbog toga predstavljaju glavne značajke trenutne evolucije odnosa između muslimanskog svijeta i Zapada. Ti događaji nanose veliku štetu ovim odnosima unatoč podijeljenosti i na Zapadu i u muslimanskom svijetu posebno u pogledu situacije u Iraku. Zbog ogromne moći SAD-a čini se da postoji ograničen broj mogućih mjera koje se mogu poduzeti da bi se uspjela kontrolirati ova situacija koja se sve brže pogoršava. Naposljetku, iako se pritisci izvana čine neophodnim i presudnim, ipak se samo skeptični građani SAD-a mogu suprotstaviti sve češćoj zloupotrebi hegemonističke sile Amerike kroz unošenje promjena u administraciju u Vašingtonu i njene politike.

Kuda dalje?

Zaključci i preporuke

Kao što je ovaj izvještaj i pokazao, povijest odnosa između muslimanskog svijeta i Zapada karakterizira breme prošlih antagonizama, na jednoj strani, i bogatstvo miroljubivih susreta, na drugoj. Ona se pojavljuje kao uzbudljivo i dramatično obilje događaja, koje otkriva složenu prirodu ovog oblika interakcije. Na jednoj razini ona je povijest krvoprolića tokom kojeg su u ime religije ubijene na hiljade ljudi na obje strane, dok je na drugoj ona puna primjera međusobne saradnje na području filozofije, umjetnosti i tehnologije.

Sadašnje odnose između muslimanskog svijeta i Zapada obilježavaju ogorčenost i sukob. Jezik je, naprimjer, jedan dobar primjer s obzirom da je još uvijek u upotrebi terminologija krstaških ratova koji su vođeni protiv muslimana prije gotovo hiljadu godina. Ovaj jezik postoji ne samo kao historijska referenca nego je stalno oživljavan tokom povijesti od strane onih koji su tražili ili držali moć, podstičući njime vlastiti dijalekt mržnje. Najupadljiviji skorašnji primjer ove revitalizacije ideologije i terminologije prošlosti je dobro poznata izjava američkog predsjednika George W. Busha u kojoj je sadašnji "rat protiv terorizma" izjednačio sa krstaškim ratovima.

Međutim, negativno viđenje odnosa između muslimanskog svijeta i Zapada danas ne može se svesti samo na semantiku. Umjesto toga, oni se moraju posmatrati kao dio procesa u kojem su pomoću različitih mehanizama konstruirane određene predstave. Drugim riječima, povijest ogorčenosti iznjedrila je različite (većinom negativne) predstave o "drugom", a koje su obično daleko od stvarnosti. Takav jedan proces stvaranja pogrešnih predstava ili stereotipa je uvijek dvosmjerna ulica i kao takav samo doprinosi produbljivanju mržnje koja ga je na prvom mjestu i izazvala. Za iskrivljeno predstavljanje islama na Zapadu kao neizvorne, neispravne i lažne religije u jednoj mjeri zaslužan je mnogo slavljeni orijentalistički diskurs zapadnih intelektualaca. Jedan od razloga vjerovatno je i to što je islam obično predstavljan kao nešto "izvan" sfere poznatog, prijateljskog i prihvatljivog. U tom smislu, čini se da kritička analiza nedostaje u temeljnim načelima orijentalističkog mišljenja.

I dok je orijentalizam jedan aspekt koji pomaže održavanje takvih lažnih predstava o drugoj strani na Zapadu, dotle je pojavljivanje onoga što je danas poznato kao "fundamentalizam" imalo negativan ujecaj na toleranciju i nasljeđe raznolikosti u muslimanskom svijetu. Pojava takvih ekstremnih trendova zadala je težak udarac procesu modernizacije u muslimanskom svijetu. A tokom protekle decenije ti su ekstremni trendovi, dodatno potaknuti sukobima u Bosni, Kosovu, Kašmiru, Palestini i Iraku, doprinijeli daljnjem usložnjavanju već osjetljive situacije.

Međutim, problemi u zapadno-muslimanskim odnosima ne potiču samo od percepcija i ideologija nego također i od političkih faktora. Neuspjeh zapadnog svijeta u rješavanju

palestinske dileme (koju je on sam napravio) na pravedan, uravnotežen i dugoročan način nastavlja dolijevati ulje na vatru u odnosima između Zapada i muslimanskog svijeta. Odbijanje Zapada da izvrši politički pritisak na Izrael kako bi se došlo do prihvatljivog rješenja ovog problema vjerovatno će povećati postojeći jaz te izazvati daljnji antagonizam na obje strane. Jedino rješenje koje muslimanski svijet može prihvatiti je ništa manje nego poštivanje UN-ovih rezolucija koje traže istinsku nezavisnost Palestine i priznanje prava na povratak palestinskim izbjeglicama. Samo ukoliko i kada se postigne takvo rješenje, Srednji istok će prestati biti prostor sukoba i konfrontacija između muslimanskog svijeta i Zapada, pružajući mu priliku da umjesto toga postane središnje mjesto mira i globalne saradnje.

Napadi od 11. septembra i njihove posljedice dodatno su produbili jaz nerazumijevanja i sukoba te suzili mogućnosti miroljubive saradnje između Zapada i muslimanskog svijeta. Na neki način, napori civilnog društva nakon Hladnog rata da na različite načine približe ljude pali su zajedno sa tornjevima Svjetskog trgovinskog centra.

Iako ova zločinačka i teroristička djela predstavljaju dovoljan razlog za ozbiljnu zabrinutost, oni ne bi trebalo da izazivaju trajnu paranoju u zapadno-muslimanskom diskursu. Čini se da su zapadne zemlje općenito a SAD posebno upale u ovu zamku. Paranoja o postojanju veće opasnosti po njihove interese i sigurnost dostigla je nove visine. Još jedanput govor mržnje je naglo zamijenio glas razuma. Drske izjave mnogih službenika u SAD-u su samo jedna manifestacija ovog tužnog nazadovanja u odnosima između muslimanskog svijeta i Zapada. Poklik "rat protiv terorizma" gotovo je postao sredstvo da se opravdaju okrutne akcije protiv država bez ikakvog osjećaja odgovornosti ili poštivanja međunarodnog prava Ujedinjenih naroda.

Napadi 11. septembra i događaji koji su uslijedili iza njih ne samo da su pogoršali već zategnute odnose između dvije strane nego su na neki način također oživjeli politiku moći Hladnog rata. Još jedanput svijet je bio svjedok podrške SAD-a i zapadnih sila autokratskim režimima i diktatorima, što je ranije bilo apsolutno neprihvatljivo. Svi napori učinjeni u vrijeme nakon Hladnog rata da se u mnogim muslimanskim zemljama oživi demokratija kroz sinhronizirane aktivnosti civilnog društva grubo su zanemareni.

Ovisnost muslimanskog svijeta o finansijskoj i vojnoj pomoći zapadnih sila te priznanje i podržavanje korumpiranih i nedemokratskih režima od strane zapadnih zemalja dodatno produbljuju osjećaj nemoći u muslimanskim zemljama. Loša uprava i izostanak razvoja koji su uvijek opterećivali odnose između muslimanskog svijeta i Zapada dodatno su zakomplicirani ponovnim podržavanjem stanja nemoći u muslimanskim zemljama, koje je narod muslimanskog svijeta bio počeo uspješno dovoditi u pitanje u vrijeme nakon hladnog rata.

Invazija na Irak od strane Amerikom predvođenih vojnih snaga nanijela je gotovo nepopravljivu štetu odnosima između dvije strane. Na gotovo teatralan način Amerika gorivom snabdijeva ekstremističke elemente u regionu te pokazuje tradicionalan nedostatak mašte u odnosima sa vanjskim svijetom.

Pitanje odnosa između Zapada i muslimanskih zemalja je kompleksno i komlikovano i ne može se riješiti nekim brzim potezom. Breme povijesti je previše teško, a nedostatak političke volje na obje strane je odveć očigledan. Pa ipak bez obzira na sve to, kretanje naprijed je jedina opcija s obzirom da muslimanski svijet i Zapad nisu povezani samo u geografskom smislu nego i u povijesnom. Pronalaženje zajedničkih osnova kako bi se združeno radilo za bolju budućnost jedini je put naprijed.

Preporuke

Ono što slijedi je samo nekoliko preporuka i sugestija koje su u prethodnim poglavljima ovog izvještaja uglavnom iznijete. Mi ne sugeriramo da ona predstavljaju konačni lijek za sve probleme između muslimanskog i zapadnog svijeta nego ih predlažemo kao prve sugestije i smjernice za bolju i zdraviju interakciju između ove dvije velike zajednice:

1. Treba obezbijediti veće mogućnosti za istraživanja i saradnju između muslimanskih i zapadnih intelektualaca na polju političkih debata, kulture, povijesti i religijskih studija kako bi se promoviralo međusobno razumijevanje, tolerancija te kultura mira i nenasilja. Na taj način povećala bi se intelektualna razmjena između muslimanskih i zapadnih zemalja. U tom smislu, kulturološki predmeti bi trebalo da budu uključeni u programe intelektualne razmjene, a trebalo bi uspostaviti i institute i mreže koje bi podržavale ove aktivnosti.
2. Instituti za istraživanja bi trebalo da iniciraju posebno dizajnirane istraživačke programe saradnje koji bi ispitivali međusobne predstave o drugoj kulturi kako bi na taj način dali doprinos odstranjivanju postojećih iskrivljenih predstava.
3. Treba pokrenuti združeno recenziranje i ocjenu školskih i univerzitetskih udžbenika na obje strane u pogledu njihovog tretiranja povijesti, kulture, religije, vrijednosnog sistema i društvene stvarnosti druge strane. Taj zadatak bi trebalo povjeriti neovisnim grupama stručnjaka.
4. Treba organizirati više prilika za interkulturno usavršavanje nosilaca međukulturnog poučavanja i učitelja. Treba ispitati postojeće programe interkulturne obuke u Evropi kako bi se identificirao najpogodniji model koji bi se mogao koristiti u kontekstu muslimansko-zapadnih odnosa.
5. Treba inicirati projekte koji bi poboljšali medijsko izvještavanje o drugoj strani te aktivnosti koje bi donijele uravnoteženije, profesionalnije i objektivnije izvještavanje o pitanjima koja se tiču obje strane.
6. Kroz unapređenje i proširivanje postojećih novinarskih programa razmjene treba promovirati intermedijsku razmjenu. Državne televizije, naprimjer, poput Deutche Wellea mogu odrediti dnevne ili sedmične termine za muslimanske intelektualce koji bi neovisno pripremali programe o muslimanskom svijetu i za muslimanski svijet.
7. Treba pokrenuti međukulturne inicijative na polju produkcije dokumentarnih filmova kako bi se sponzorirala alternativna predstava o drugoj kulturi. Takve projekte već su prilično uspješno realizirale neke producentske kuće u Velikoj Britaniji i oni mogu (po)služiti kao primjer.
8. Organizacija islamske konferencije (OIK) treba uspostaviti "grupu eminentnih ličnosti" koja bi se sastojala od istaknutih pojedinaca koji bi poduzeli sveobuhvatno ispitivanje osnovnih strateških izazova sa kojima se suočava muslimanski svijet kao i mjera koje treba poduzeti da bi se oni efikasno adresirali.
9. Međunarodne muslimanske institucije poput OIK-a treba da imaju proaktivnu ulogu kroz iniciranje vlastitih istraživanja o osnovnim problemima sa kojima se suočavaju najsiromašnije muslimanske zemlje kao i o mjerama koje treba poduzeti. Ta istraživanja mogu se nadograđivati na već postojeće studije i mogu biti poduzeta u saradnji sa relevantnim međunarodnim agencijama kao što su Svjetska banka i UNDP i uz njihovu podršku. Inicijativa međutim mora doći od vodstva samih muslimanskih institucija.

10. Bogatije i učinkovitije ekonomije OIK-a treba da rade sa međunarodnom zajednicom a i samostalno kako bi pružile pomoć siromašnijim muslimanskim zemljama. Ta pomoć treba uključivati programe ljudskog razvoja, tehničku podršku i medicinsku pomoć. Ovaj projekt bi mogli inicirati Predsjedavajući OIK-a i njegov kabinet.
11. Muslimanske zemlje treba da pokrenu sinhronizirane aktivnosti kako bi imenovale slabosti svojih uprava. Važna područja koja zaslužuju urgentnu pažnju uključivala bi političku participaciju, poštivanje ljudskih prava, reformu ekonomije, obrazovnu reformu, javne usluge i eliminiranje korupcije. Ove aktivnosti su kritične i suštinske ukoliko muslimanske države uistinu žele da se razviju i poboljšaju blagostanje svoga naroda. Taj projekat mora biti nacionalno vođen i neće biti lahak u područjima gdje vladama nedostaje predanost i gdje su resursi ograničeni.
12. Muslimanski svijet mora zbiti svoje redove i marljivo raditi kako bi kooperativna tijela poput Arapske lige, Vijeća za saradnju u Zalivu i OIK-a učinio kohezivnijim, svrsishodnijim i više orijentiranim ka učinku. Sve dok se ne transformiraju u kredibilne organizacije, ova tijela malo šta mogu uraditi da bi zaštitila i promovirala kolektivnu dobrobit muslimana na svim poljima.
13. Da bi se uspješno pozabavile političkim i socio-ekonomskim korijenima militantizma i terorizma, muslimanske zemlje treba da poduzmu međusobno usklađene aktivnosti. Korijeni ovih pojava bi se mogli između ostalog naći u krajnjem siromaštvu i nepostojanju osnovnih životnih uslova, marginalizaciji manjina, tlačenju, nedostatku javne participacije te kršenju ljudskih prava.
14. Muslimanski svijet i Evropa bi trebalo da blisko sarađuju kako bi pojačali svoje aktivnosti u pravcu suočavanja sa osnovnim uzrocima međunarodnog terorizma.
15. Evropa i muslimanski svijet također moraju izvršiti pritisak u cilju pronalaska rješenja za palestinsko pitanje koje će biti pravedno, izbalansirano i dugoročno, te zasnovano na relevantnim rezolucijama Ujedinjenih naroda. Miroljubivo rješenje palestinskog pitanja je hitno zato što je to jedan od najvažnijih faktora koji danas izaziva gnjev i otuđenost kod muslimana.
16. Treba inicirati redovne dvosmjerne dijaloge kako bi se promovirala slobodna i produktivna razmjena mišljenja o bitnim pitanjima koja značajno utječu na odnose između Zapada i muslimanskog svijeta. Među učesnicima treba da se nađu stariji državnici u ličnom svojstvu, akademski radnici i intelektualci te ličnosti iz poslovnog sektora. Takvim inicijativama mogu koordinirati i upravljati neki od instituta u Evropi (npr. Institut za međunarodnu kulturnu saradnju u Njemačkoj), na Srednjem istoku (npr. Palestinski institut za izučavanje demokratije na Palestinskoj autonomnoj teritoriji) ili u Jugoistočnoj Aziji (npr. Institut za strateške i međunarodne studije u Maleziji).
17. Prekograničnu saradnju i umrežavanje među građanskim pokretima i organizacijama civilnog društva trebalo bi podržati i ojačati kao jednu jaku moralnu i političku snagu u korist mira a protiv rata.
18. Evropa i muslimanski svijet bi trebalo da blisko koordiniraju aktivnosti usmjerene prema zaštiti i promoviranju multilateralizma. Ujedinjeni narodi i međunarodno pravo bi trebalo da budu jedini legitimni osnov za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti.

O autorima

Salwa Bakr

Rođena je 1949. Radi kao pozorišni, filmski i književni kritičar na Kipru i u Libanonu. U Kairu radi kao pisac. Akcenat njenog rada je na položaju obespravljenih žena i socijalnoj nepravdi. Deutsche Welle joj je dodijelio Nagradu za arapsku književnost 1993. Njene publikacije uključuju "Atija's Shrine" (1992.), "The Sole Flower in the Swamp" (1994.) i "The Golden Cart does not go to Heaven" (1997.).

Basem Ezbidi

Rođen je 1960. Profesor je političkih nauka na En-Nedžah nacionalnom univerzitetu u Nablusu (Palestinska autonomna teritorija). Fokus njegovih istraživanja je na zapadnoj političkoj ideologiji i filozofiji te američkoj politici i upravi. Autor je velikog broja publikacija na arapskom i engleskom uključujući "Corruption in Palestine" (2001.), "Political Culture and Development towards Democracy in Palestine" (2003.) i "The Role of Human Rights Organizations in Enhancing Criminal Justice in Palestine" (2004.).

Dato' Mohammed Jawhar Hassan

Rođen je 1944. Direktor je Instituta za strategiju i međunarodne studije u Maleziji, vodećeg nevladinog *think-tanka* u regionu. Do 1990. radio je u diplomatskoj službi Malezije i u različitim malezijskim ministarstvima. Fokus njegovog naučnoistraživačkog rada su međunarodni odnosi, sigurnost i građenje države (state building), a njegove publikacije uključuju "Confidence and Security-Building Measures: Their Applicability Outside of European Contexts" (1991.), "Managing Security in Southeast Asia: Existing Mechanisms and Processes to Address Regional Conflicts" (1993.) i "The Nexus Between Democracy and Stability: The Case of Southeast Asia" (1996.).

Fikret Karčić

Rođen je 1955. Profesor je na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu i na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Fokus njegovog naučnoistraživačkog rada je povijest islamskog prava, islamske institucije na prostoru postosmanskog Balkana, muslimanske manjine i moderni islam. Objavljivao je radove na bosanskom, arapskom, turskom i engleskom, uključujući "Povijest šerijatskog prava" (1987.), "Društveno-pravni aspekti islamskog reformizma" (1990.) i "Studije o šerijatskom pravu" (1997.).

Hanan Kassab-Hassan

Rođena je 1952. Do 2003. radila je kao profesor na Francuskom fakultetu i Fakultetu Beaux Arts pri Univerzitetu u Damasku kao i na Saint Joseph Univerzitetu u Bejrutu. Njene publikacije uključuju "Exercizes about Improvisation and Text Analysis in Theatre" (u koautorstvu sa Marie Elias, 1988.) i "Dictionary of Theatre, Terms and Concepts of Drama and Performing Arts" (u koautorstvu sa Marie Elias, 1997.). U njene prijevode na arapski se ubrajaju "Les Bonnes" (1991.) od Jean Genet i "Dans la solitude des champs de coton" (2002.) od B. M. Koltes'. Trenutno radi kao konsultant i kordinator za kulturne događaje koje organizira Francuski kulturni centar u Siriji, a od 2002. napisala je nekoliko radova za web-stranicu www.babelmed.net (koju inače podržava Evropska Unija).

Mazhar Zaidi

Rođen je 1973. Novinar je i filmski producent iz Pakistana. Od januara 2003. radi za Radio BBC u Londonu. Objavio je mnogobrojne publikacije i dokumentarne filmove o Pakistanu. Ključne tačke njegovog interesovanja čine vjerska netolerancija i prava manjina u Pakistanu.